

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3807>

SÂKÎ-NÂMELERDEN HAREKETLE KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SÂKÎ THE SÂKÎ FIGURE IN CLASSICAL TURKISH POETRY BASED ON SAQINAMAHS

Özlem ÇAYILDAK**

Öz

Klasik Türk şiirinde sâkî önemli bir yere sahiptir, bu sebeple bağımsız edebî bir tür olarak "sâkî-nâmeler" yazılmıştır. Sâkî, Arapça bir kelime olup "Su dağıtan, su veren, içki meclislerinde kadeh sunan, içki dağıtan" anlamındadır. Asıl görevi içki dağıtmak olsa da meclisteki her şeyden o sorumludur. Meclis, şarap, kadeh vb. kavramların anlatıldığı sâkî-nâmelerde sâkî ön saftaki yerini daima korumaktadır. Sâkî-nâmelerde muhtevanın ağırlıklı kısmını sâkî oluştururken klasik Türk şiirinde anlatılan sevgilinin yerini de almıştır. Çalışmamızda incelenen metinlerden hareketle sâkî tanımı yapılmış, sâkînin fiziki özellikleri, meclisteki işlevleri örneklerle detaylı bir biçimde anlatılmış, ilgili benzetmeler ortaya konulmuştur. Çalışmamızda sâkînin tasavvufi anlamı da düşünülerek tasavvufi mecazlar başlığında sâkî kısaca ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sâkî-nâmeler, Sâkî, Sâkî ile İlgili Benzetmeler, Tasavvufi Mecaz.

Abstract

The Sâkî is an important figure in Classical Turkish poetry, therefore, "saqinamahs" emerged as an independent literary genre. Sâkî is an Arabic word meaning "A person who distributes water, presents cups and dispenses drinks at gatherings". Although his main task is dispensing drinks, he is responsible for all tasks during gatherings. The Sâkî figure is always at the forefront of saqinamahs, which describe concepts such as gatherings, wine and drinking cup. While the Sâkî constitutes a large part of the contents of saqinamahs, it also replaced the lover figure in Classical Turkish poetry. Based on the texts examined in the present study, the sâkî figure was defined, his physical features and tasks were explained in detail with examples and related metaphors were revealed. In the present study, the sâkî figure was briefly discussed under the scope of sufi metaphors, considering the related meaning of the term.

Keywords: Saqinamahs, Sâkî, Metaphors Related to the Sâkî, Sufi Metaphors.

Giriş

Sâkî-nâmeler; sâkî, şarap, kadeh, sürahi, meclis, meyhane başta olmak üzere musiki aletleri, sofraya, yemek, meze vb.den bahseden manzum eserlerdir. Klasik Türk edebiyatının önemli türlerinden biri olan sâkî-nâmeler, sâkî ve nâme sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelir. "Sâkî" Arapça bir kelimedir. "saky" "suvarmak ve su içirmek" anlamında kullanılır. Bu anlamda "sâkî" de, "suvaran, su veren, su

* Bu makale "Çayıldak, Özlem (2018). Klasik Türk Edebiyatında Sâkî-nâmeler "Şekil ve Muhteva İncelemesi". Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniv. Malatya." adlı çalışmanın ilgili bölümünden hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi.

dağıtan, kadeh, içki sunan" anlamındadır (Mütercim Asım, 2014, 5802, Devellioğlu, 2004, 915). Kamus-ı Türkî'de sâkî "su veren, su dağıtan; bezm-i işrette içilen şarap ya da diğer içecekleri kadehlere döküp dağıtan, kadeh sunan adam" (Ş. Sami, 2010, 1021) şeklinde geçer. "Sâkî" kelimesinin "saka" sözcüğünden geldiği düşünülür; çünkü eskiden mahalle çeşmelerinden su taşıyıp halka suyu dağıtan kişilere "saka" denirdi. Sâkî de "su, şarap ve benzerlerini sunan kişi" anlamında olduğundan saka kelimesiyle yakından ilgilidir; ancak bu kavram daha çok işi meyhanede ya da mecliste şarap sunmak olan şahıslar için kullanılmıştır (Arslan, 2003, 12). Sâkî, klasik Türk şiirinde çok önemli olduğu için kaynaklarda sâkîyle ilgili çokça tanım yapılmış ve konuyla ilgili çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Kısaca sâkî kelimesinin su ve içki dağıtan kişiler için kullanıldığını söylemek mümkündür.

Mecaz olarak sâkî, feyiz veren, ariflerin gönüllerini sırların keşfi ve gerçeklerin bildirilmesiyle onaran "pir-i kâmil, mürşid-i mükemmel" anlamına gelir. Ayrıca âşıklarına ezeli aşk şarabını sunan Allah için de sâkî teriminin kullanıldığı bazen tasavvufta görülür (Karahan, 1980, 117). Devellioğlu'nda "sâkî" sözcüğünün "insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse" anlamı da vardır (2004, 915). Tasavvufa göre sâkî, "feyz veren, coşturan kişi, yani şeyhtir." O, hakikatleri açıklayıp beyan eden, ariflerin gönüllerini Allah aşkıyla dolduran mürşid-i kâmidir. Cenab-ı Hak için de sâkî kelimesinin kullanıldığı görülür. Hak Teâlâ, sâkî sıfatlı olup, kendisine âşık olanlara aşk ve muhabbet şarabı verir (Canım, 1998, 9).

Bektaşilik ve Mevlevilikte de sâkînin önemli bir yeri vardır. Bektaşilikte sâkî, tarikata giriş töreninin sonunda şerbet dağıtır. Kabı sol eline, bardağı sağ eline alıp "baba"dan başlayarak herkesin önüne gelir, sol dizini yere koyar, bardağa biraz şerbet koyar ve "Sekâhum ya Hüseyin" deyip kadehi verir. Şerbeti içen kişi, içtikten sonra "Selânullahi ale'l- Hüseyin, la'netullâhi alâ kâtîlî'l-Hüseyin" (Allah'ın selamı Hz. Hüseyin'e; Allah'ın laneti onun katiline olsun) der ve sonunda sâkî de şerbet içer (Arslan, 2003, 15).

"Nâme" ise Farsça bir kelime olup mektup, yazı, kitap anlamlarına gelir (Kantar, 2015, 906). Sonuna getirildiği kelimelere "yazılmış, küçük kitap" anlamlarına gelen, birleşik isimler yapan son ek niteliğinde Farsça kelimedir (Çağbayır, 2017, 1250).Gaza-nâme, Esrar-nâme, Sâkî-nâme, İşret-nâme vb. gibi. "Sâkî-nâme" ise "sâkî kitabı" demek olup belirli bir muhteva ve nazım şekliyle yazılmış eserlerin adıdır. Daha çok mesnevi nazım şeklinde ve mütekarib bahrinde yazılmış, ağırlıklı olarak sâkîye hitap edilen, şaraptan, meclisten, meyhaneden, kadehten ve ilgili diğer unsurlardan bahseden manzum eserlerdir. Klasik Türk edebiyatının önemli eserlerinden olan sâkî-nâmeler; şarap meclisinin, şarabın, sâkînin, kadehin, sürahinin, meclisteki eğlencelerin, yemeklerin ve mezelerin, hanende, sazandelerin, mutribin, meclis adabının, şarapla ilgili pek çok unsurun en küçük ayrıntısına kadar işlendiği, bütün bunlar anlatılırken kelimelerin hem gerçek hem tasavvufi anlamına uygun düşecek şekilde kullanılıp anlatıldığı manzum edebî eserlerdir.

Türk edebiyatında 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar sâkî-nâmeler genellikle mesnevi nazım şeklinde; ancak muhtevaya bağlı kalınarak terkin-i bent, terci-i bent veya kaside gibi muhtelif şekillerde yazılmışlardır. 16. yüzyılda en başarılı, ilk örneği verilirken 17.yüzyılda ayrı ayrı kitaplar halinde yazılmış ve yazarları kendi dönemlerinin önde gelen sanatçıları olan kişilerin sâkî-nâmeleri dikkat çeker. Bu yüzyılda yazılan sâkî-nâmelerin bir kısmı bağımsız olsa da çoğunlukla divanların ve mesnevilerin arasındadır. Türk edebiyatında 17, 18 ve 19. yüzyıllar sâkî-nâme türünün hem sayı hem de nitelik olarak en iyi olduğu dönemlerdir (Karahan, 1980, 118, Canım, 1998, 51).

Gerçek ya da mecaz anlamıyla içki ve ilgili diğer unsurların anlatıldığı manzum eserlere "sâkî-nâme" adının verilmesi "Ey sâkî, eya sâkî, gel ey sâkî, getir sâkî vb." nidalarla sık sık sâkîye seslenilmiş olmasıyla ilgilidir. Metinlerde en çok adı geçen, hitap edilen sâkî olmuştur. Şarap, kadeh, meclis gibi kavramların da üzerinde durulduğu metinlerde sâkî, ilk sıradaki yerini daima korumaktadır. Şairlerin en çok kullandığı kavramlardan biri olan sâkî, çeşitli teşbihlere ve hayallere konu olmuştur (Karahan, 1980, 118).

1. Sâkî-nâmelerde Sâkî

Klasik Türk şiirinde sâkî önemli bir yere sahiptir, bu sebeple bağımsız edebî bir tür olarak "sâkî-nâmeler" yazılmıştır. Sâkî-nâmelerde şairler hemen her bölümde çeşitli sebeplerle sâkîye seslenmiş ve ondan şarap istemişlerdir. Bunun dışında sâkî-nâmelerin çoğunda müstakil bir bölüm olarak sâkîye hitap edilmiş ve onun özellikleri anlatılmıştır. Aynî, Atâî, Riyâzî, S. Feyzî, Revânî ve Hâletî sâkî-nâmeleri bu şekilde yazılmıştır. Atâî'nin sâkî-nâme dışındaki diğer mesnevilerinde de asıl konuya geçmeden sâkîye seslenmelerinin olduğundan bahsedilir (Kuzubaş, 2019, 227, Kuzubaş, 2009, 49). Sâkî gerçek anlamıyla düşünüldüğünde meclise neşe ve canlılık veren, bezm âleminin en önemli unsurlarından biridir. Asıl görevi içki dağıtmak olsa da meclistekilerin isteklerinin sonu gelmez, bu sebeple meclis içindeki en zor görev sâkîindir; çünkü meclisteki hemen her şeyden o sorumludur. Gam ehli hep ondan yardım ister, ayrılık

gamunun hararetinin ilacı sâkîdedir. Sâkînin meclise gelişi sevinç sebebidir, rintlere lütfeder, aşk ehlinin hâlini o anlar. Sâkî cihanın canıdır, her daim şarap getirir, o şarap getirince dert ve elemelerin başı taşlara vurulur. Sâkî, meclisin neşesi, en sevilen kişisidir, meclistekilerin sâkîden beklentisi çoktur, bundan dolayı onun adı sâkî-nâmelerde çok sık tekrarlanır ve her şey ondan istenir. Aşağıdaki bölümlerde sâkînin fiziki özellikleri ve meclis içindeki görevleri örneklerle anlatılmıştır.

1.1. Sâkînin Fiziki Özellikleri

Asıl görevi şarap sunmak olan sâkî güzelliği ile de dikkatleri çekmektedir. Hemen her beyitte fiziksel özellikleri anlatılan sâkînin her daim güzelliğinden bahsedilmektedir.

Açık meşreb şeker leb tatlu dillü

On üç on dört yaşında meh misillü (Aynî, M.1175)

Meded öldük ey sâkî-i nev-cüvân

Elünde degül mi o mühr-i emân (Atâî, M.830)

Sâkî, ay gibi güzel yüzlü, on üç on dört yaşlarında, şeker gibi tatlı dilli bir gençtir. Sâkî, elinde korkusuzluk mührü olan nev-cüvân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sâkîler daha çok yeni yetişen, genç ve tıfl oğlanlardan seçilir. Bu genç sâkîler daha çok gayrimüslimler arasından seçilir, İstanbul'da meyhanelerde bu işi yapanlar (sâkîler) çoğunlukla Rum, Ermeni ve Kıbtî delikanlılar olurdu (Arslan, 2003, 12).

Kadeh-nûş eyle bir hoş yâr elinden

Husûsâ sevdüğün dil-dâr elinden (Ahmed-i Dâ'î, TC.17)

Şair, "güzel bir yar elinden kadeh iç, özellikle de sevdiğin yar elinden" diyerek sâkiyi meclisin sevgilisi konumunda anlatır. Sâkînin meclisteki genel anlatımına bakarak diyebiliriz ki, "sâkî, şairin gözünde sevgilinin ya bizzat kendisidir ya da sevgiliyle eş değerdir."

Kız oğlan kız ziyî-i püserde

Bir eşi olmaya cins-i beşerde (Aynî, M. 1172)

Bu beyitte sâkînin cinsiyetiyle ilgili bir bilgi verilmiş, erkek çocuğu kıyafetinde kız oğlan kız olması, insanlar içinde eşi, benzeri olmaması dile getirilmiştir. Klasik Türk şiirinin genel yapısına uygun olarak sevgilinin cinsiyeti gibi sâkînin de cinsiyeti hakkında pek bilgi verilmemiştir, cinsiyet belirsizdir.

Sâkî ki ola cüvân u sâde

Güstâh gerek girift-i bâde (Tıflî, M. 11)

Sâkî, genç ve sade olmalı; fakat bunun yanında şarabı tutması için utanmaz, arsız da olmalıdır. Meclistekiler için sâkî sevgili konumundadır; bu sebeple ona çeşitli iltifatlar edip benzetmeler yapacaklardır. Sâkî kendisine söylenenler karşısında yüzü kızarıp utanacak bir genç olmamalıdır.

Meclisin sâkîsinin genç olması önemlidir, hatta sakalı çıkmamış gençlerin daha çok tercih edildiği söylenir. Genç ve yüzü parlak olanlar meclise gelenlerin daha çok dikkatini çeker, sâde-rû (sakalı çıkmamış) olarak bilinen bu gençler meclisin en güzel süsüdür (İnalçık, 2011, 200).

Ola tavr u usûl-i bezme 'ârif

Mizâc u meşreb-i rindâna vâkîf (Aynî, M. 1170)

Be-her nev'-i şarâb u sâza 'âlim

'Uyûb-ı zâhirîden pâk ü sâlim (Aynî, M. 1174)

Sâkî, meclis usul ve adabını bilmeli, rintlerin meşreb ve mizacına arif olmalıdır. Saz ve şarap çeşitlerinin her birini bilmeli, dış görünüşünde ayıp ve kusurlardan arınmış noksansız, sıhhatli olmalıdır. Sâkînin yalnızca güzelliğine önem verilmediğini, bilgili biri olması gerektiğini de bu beyitlerden anlıyoruz.

Sâkî-nâmelerde sâkînin bu genel görünümünün yanı sıra ayrıntılı olarak sâkînin fiziki özellikleriyle ilgili beyitlere de yer verilmiştir. Bunlarla ilgili örnekler aşağıda yüz, yanak, saç, boy vs. unsurlar şeklinde sıralanmıştır.

1.1.1. Yüz

Güzellik unsurları içinde yüz, diğer unsurları geride bırakacak öneme sahiptir. Yüz, güzelliğin başlangıç yeridir bu sebeple âşığın gönlüne en fazla tesir eden, ilk görüşte etkilendiği yerdir. Âşıklar en çok sevgilinin yüzünü görmek ister, onun yüzünü seyretmek âşığın bütün varlığını vermeye razı olduğu bir hâldir. Mecliste sevgili konumunda görülen sâkîdir, bu nedenle önemli olan sâkînin güzelliğidir, sâkî güzelliğiyle meclistekileri etkiler.

Sâkî piyâlelerden bir lâle-zâr göster

'Arz it cemâl-i pâkin bâğ u bahâr göster (Kâzım Paşa, TB.28)

Kadehin laleye benzetildiği yerde sâkî elinde kadehlerle bir lale bahçesi gösterir, temiz yüzü ile bir araya gelen lale bahçesinde bağ ve bahara dair ne varsa her şey izlenir.

Ey sâkî-i gül-çihre meded sun bana bir câm

Pâ-mâl-i gumûm oldu yeter bu dil-i nâ-kâm (Sâ'îd Efendi, TB.17)

Mestâne çekerler sunıcak sâkî-i gül-çihre

Ger sâgar-ı sahbâdur eger kâse-i semdür (Bağdatlı Zihnî, TC.4)

Muradına ermemiş gönül, gamların ayakları altında kalınca sâkîden yardım ister, gül yüzlü sâkî medet edip, bir kadeh sunar ve gönül muradına erer. O gül yüzlü sâkî ister şarap kadehi ister zehir kâsesi versin fark etmez, sarhoş bir şekilde içilir. Şarap içmeden sarhoş olma ise ancak sâkinin güzelliğinin etkisiyledir.

Bir mâh idi kim eşi bulunmaz

Evsâfı sühanla vasf olunmaz (B.İzzet, M. 195)

Gelince mâh-veş bezm-i şarâba

Vire revnâk cemâli âfitâba (Aynî, M. 1181)

O Yûsuf-cemâlün elinden kadeh

Çeken görmeye haşr olunca terah (Beyânî, M. 231)

Sensiz katı müşkil oldu hâlim

Merdümlük it ey perî-cemâlim (Riyâzî, M. 126)

Öyle bir ay yüzlüdür ki eşi, benzeri bulunmaz, onun vasıfları hiçbir sözle anlatılmaz. Sâkî, güzelliğini anlatmaya kelimelerin yetmediği olağanüstü bir güzelliğindedir. O ay gibi sâkî şarap meclisine gelince, onun yüzünün güzelliği güneşe bile parlaklık verir. O, Yusuf gibi güzel yüzlü olan sâkinin elinden kadeh içen kıyamet günü gam, keder görmesin. Beyitte emsalsiz güzellik için Hz. Yusuf'un dehşetlere düşüren güzelliği kuvvetli bir benzetme olmuş, sâkî Yusuf yüzlü olarak anlatılmıştır. Sensiz çok zor, sıkıntılı bir hâldeyim, ey peri yüzlü bana bir insanlık et, diyerek şair olağanüstü güzellikleriyle dillere destan olmuş hayalî varlıklar olan perilerle sâkinin güzelliği arasında benzerlik kurmuştur, peri gibi olan sâkîden insanlık istemiştir.

Yüz güzelliğinin olduğu yerlerde yüz, ışık, aydınlık, parlaklık ve saflık yönü ile ele alınır, bu yönleriyle benzetmeler yapılır. Işık ve aydınlık söz konusu olunca en çok ay ve güneş benzetmeleri karşımıza çıkar. Bu tarz benzetmelerde sâkinin yüzü ile güneş arasında ilgi kurulur ve sâkinin yüzü güneşten üstün gelir. Güneşin yuvarlak ve parlak oluşu yüz ile olan benzerliğini kuvvetlendirir.

Bir elde zülf ü rûyun bir elde sâgar-ı mey

Cem' eyle mihr ü mâhu leyl ü nehâr göster (Kâzım Paşa, TB.34)

Bir elde saçın ve yüzün bir elinde şarap kadehi var, ay ve güneşi bir araya getir, gece ve gündüzü göster. Yüzün ay ve güneşe benzetilmesi parlaklık, ışık ve yakıcılıkla ilgilidir. Kadeh ve yüz; ay ve güneştir, ay geceleri, güneş ise gündüzleri görünür ve aydınlatır. Meclisin sevgilisi olan sâkinin yüzünü göstermesi ile mecliste meydana gelen iç aydınlığı gece dahi olsa gündüz gibidir. Yani sâkinin ay yüzünü göstermesiyle hem gözler hem gönüller aydınlanır. Ayrıca yüz ile gündüz saç ile gece kastedilmiş olabilir.

O sâkî ki didârı mihr-i münîr

Cemâlinde âfâk anun müstenîr (Beyânî, M. 224)

Envâr-ı cemâlinle harem-hâne-i câna

Hurşîd-i cihân-tâb gibi nûr-feşân ol (Sâ'îd Efendi, TB.26)

Çıkup meh-tâba bir bâde vir ey mâh

Dile 'aks eylesün feyz-i seher-gâh (Aynî, M. 1223)

Ziyâ-bahş olur 'âleme mâh-veş

Fürûgına hayrân olurdu güneş (S. Feyzî, M. 103)

Dâd u sited-i kadehde ol mâh

Rind ile iderdi cilve her gâh (B.İzzet, M. 156)

Ey sâkî-i meh-rû getür ol köhne şarâbı

Zirâ dil esîr-i elem-i devr ü zamândır (Sâ'îd Efendi, TB.4)

Sâkînin yüzü nurlu bir güneştir, onun yüzünün güzelliğinden ufuklar bile nurlanır. O sâkî yüzünün nuruyla canımın en özel yerine, haremime cihanı aydınlatan güneş gibi nur saçandır. Ey ay yüzlü sâkî, mehtaba çıkıp bir şarap ver, gönüle sabah vaktinin bolluğu, bereketi aksetsin. O, âleme ay gibi ışık saçar, ışığına, aydınlığına güneş hayran olur. O ay yüzlü sâkî, kadeh alıp verme işinden dolayı rint ile her an cilve eder. Gönül, zamanın eleminin esiri olmuş, ay yüzlü sâkî o köhne şarabı getir de gamdan kurtulalım. Meclisin nuru olan sâkî meclise ayak basınca meclis ihya olur, meclise ışık saçan, meclisin nuru olan güzeller güzeli sâkînin yüzü, parlaklığı itibarıyla ay ve güneşe benzetilmiştir.

1.1.2. Yanak

Yüzün en geniş kısmı olması sebebiyle yüz güzelliğine dair detaylar yanak üzerinden verilmiştir. Yanak, üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biri olmuştur. Yanağa dair söylenen şeyler onun rengi ve parlaklığı üzerinedir. Yanağın rengi beyitlerde kırmızı olarak karşımıza çıkar. Benzetmelerde yanağın şarap ve gül olması onun kırmızı olduğunu gösterir. Hatta yanağın rengi o kadar güzel ve kırmızıdır ki şarap ve gül, rengini ondan almıştır.

Reng-i ruh-ı sâkiyân-ı meh-rû

Sahbâya virürdi reng-i dil-cû (B.İzzet, M. 128)

O sâkî ki ruhsârı verd-i tarî

Cihân halkı olmuş anun çâkeri (Beyânî, M. 225)

Ay yüzlü sâkînin yanağının rengi şaraba gönlün aradığı, istediği bir renk verir. Sâkînin yanağı öyle güzel ve tatlı bir renktir ki şaraba hem renk hem tat vererek onu istenilen kıvama getirir. Taze bir gül gibi yanağı olan sâkînin tüm dünya kölesi olmuştur. Olağanüstü güzelliğiyle kendisi bir efendi, tüm cihan halkı ise onun kölesidir.

Ruhsâre-i sâkî-i perî-veş

Tâb-ı mey ile olup çü âteş

Pür-şu'le idi misâl-i meh-tâb

Meh-tâb olamazdı belki şeb-tâb (B.İzzet, M. 143-144)

Peri gibi olan sâkînin yanağı mey ışığı ile ateş rengi olup, mehtap misali ışıklarla doluydu, mehtap ona nispetle bir ateş böceği bile olamazdı. Şarabın ışığı sâkînin yüzüne vurunca yanakları ateş gibi kırmızı ve parlak olmaktadır. Bu hâliyle mehtaba benzetilirken mehtaptan üstün de görülmektedir.

Ruhsârı şüküfte bir tâze gül

Derdiyle bütün cihân bülbül (Memdûh, M. 20)

Şu meyden gerek rind ola tevbe-kâr

Ki sâkîsi olmaya gülgün-'izâr (Hâletî, M.325)

Ey sâkî-i meclis-i mey-âşâm

Ruhsârı misâl-i bâde gül-fâm (Hüznî, M. 41)

Saldı 'aks-i ruh-ı rengîni şarâb-ı âle

Gül şarâbıyla pür oldı sanasın peymâne (Gelibolulu Âlî, TB.12)

Her kadeh başına şâd it bendeni ey gül-'izâr

Geh lebinden geh ruhundan bahş idüp bûse kenâr (Hamîd, Mh.6)

Sâkînin yanakları yeni açılmış taze bir güldür, onun derdiyle bütün cihan bülbüldür. Bülbülün güle olan aşkı sâkî ve âşıkları üzerinden anlatılmış, bütün cihanın tıpkı bir bülbül gibi onun derdiyle yanıp dile geldiği ifade edilmiştir. Sâkîsi gül yanaklı olmayan şaraptan rint bile tövbe eder. Rint şarabı çok sever; ancak o çok sevdiği şarabı sunan sâkî eğer gül yanaklı değilse şaraba tövbe etmekte haklıdır. Şarap içilen mecliste sâkînin yanağı da şarap misali gül rengindedir. Sâkînin elindeki kadehte yanağının yansımaları görenler zannederler ki kadeh gül şarabıyla doldu. Meclis ehli kadeh alışverişinde bulunurken sâkî ile yaklaşır, şair de burada gül yanaklı sâkîden her kadeh başında ya dudaktan ya yanaktan öpücükler ister ve kölesi olduğu sâkîden medet bekler.

Yanak yüzde en çok dikkat çeken unsur olup renginin dışında beyitlerde parlaklığı ile de karşımıza çıkar ve bu yönüyle çoğu zaman güneşe, nura, ışığa benzetilmiştir.

İdüp anda 'aks-i 'izârün zuhûr

Görenler disün indi üstine nûr (Atâî, M. 765)

Ruhsârı ki âb-dâr u terdir

Pâl-lagzı nigâh-ı her nazardır (Riyâzî, M. 634)

Ruhun kim ola bâdeden tâb-dâr

Gelür 'ide gûyâ zamân-ı bahâr (Hâletî, M. 260)

Sâkinin yanağı kadehte yansıyınca onu görenler kadeh üstüne nur indi, zannederler. Yanak çoğu zaman kadehe rengini yansıtırken burada şair yanağın parlaklığından yola çıkarak nur benzetmesi yapmıştır. Sâkinin yanağı öyle taze ve parlaktır ki bu güzelliğine her bakan nazar eder ve onun ayak sürçmesi hep nazarlı bakıştan olur. Şarap rengi ve parlaklığıyla çeşitli benzetmelere konu olur, bu beyitte zaten parlak olan yanak şaraptan da parlaklık alır. Elinde şarap kadehiyle duran sâkinin yüzüne kadehin ışığı yansır ve her iki mutluluk birlikte yaşanır, şair bu duyguyu bahar mevsiminde bayramı yaşamak diye ifade eder.

Eyledi tâb-ı mihr-i ruhsârun

Muztarib şu'le-i fûrûzânı (Fehîm-i Kadîm, K. 95)

Sâkî ruhudur anlara mir'ât-ı Sikender

Mey tolu kadeh pâreleri sâgar-ı Cem'dir (Bağdatlı Zihnî, TC.5)

Sâkinin yanağının ışığı, yanan alevi titretir. Sâkinin yanağı onlara İskender'in aynasıdır, şarap dolu kadeh parçaları Cem'in kadehidir. Câm-ı Cem, üzerinde yedi hat bulunan, yedi hikmeti bildiren yazıların olduğu kadehtir. Rivayete göre şarabı icat eden de Cem'dir. Bu nedenle şarap, Cem ile birlikte çok anılır. Klasik Türk şiirinde şarabın önemi bu yedi hikmet ile ilgili gösterilir ve Cem'in kadehiyle şarabın ibret verici hâli anlatılır (Pala, 2004, 83).

1.1.3. Saç

Sâkî-nâmelerde en çok kullanılan güzellik unsurlarından biri de saçtır. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Saç, şekli, kokusu ve rengi ile birçok beyitte karşımıza çıkar.

Zülfi ki el irmeyen hevesdir

Murgân-ı nigâha tel kafesdir (Riyâzî, M. 638)

Saçı el yetişmeyen bir hevestir, bakış kuşlarına telden bir kafestir. Saç burada ona bakanların tuzağa düştüğü, kafeslendiği bir yer olarak anlatılmıştır. Bakışlar kuşa benzetilmiş, bakışın toplandığı yer olan zülf ise kafese benzetilmiştir.

Saç dağınık, karışık, kıvrıkcık, uzun oluşu gibi en çok şekil özellikleriyle karşımıza çıkar. Saç, âşığı bağlaması yönüyle zincire, bende benzetilir ve çoğunlukla dağınıktır.

Gönül sâkiyâ sana nahcîrdür

Saçunla müjen bend-i şemşîrdür (Atâî, M. 834)

Ey sâkî, gönül sana avdır, saçınla kirpiğin onun hilesidir. Saçın her hâl ve durumda âşığı etkileyen, kendine bağlayan bir etkisi vardır. Saç bağ olunca gönül de ona av olur, saç gönlü bağlayan bir avcıdır. Ayrıca bend sözcüğünün hile, mekir anlamı da beyitte anlam bütünlüğünü sağlar. Kirpikler her daim kılıçtır, bu kılıçlar avı hileye düşürüp avlar.

Sıkılmazdı 'âşık gam-ı gamzeden

O zülf-i mutavvakdur anı bogan (Atâî, M. 835)

Onu boğan halka halka zincir gibi olan saçın olmasa âşık yan bakışının gamundan sıkılmazdı. Şairin çektiği gam ile sâkinin saçı arasında bir ilgi kurulmuştur. Gam uzun olduğu ve sonu gelmediği için, zülf ise şekil ve örgüsü nedeniyle zinciri andırır. Bu zincir yerine göre âşığı bağlar, zindana atar veya idam eder.

Almaga gönülleri dem-â-dem

Dâmen-der-meyân o zülf-i pür-ham (Riyâzî, M. 621)

O kıvrımlı saç her an gönülleri almaya hazırdır. Saçların uçları kıvrımlıdır, zincir gibidir. Saç, âşığını bu zincirle bağlar, bu kıvrım bir çengel olunca âşığı bu çengelle kendisine çeker veya asar. Burada da kıvrım kıvrım olan sâkinin saçının her vakit gönül almaya hazır olduğu belirtiliyor. "Dâmen-der-meyân" ifadesi hem saçın belde olduğunu hem de can almaya hazır olduğunu ifade eder.

Gîsûsı benim gibi perîşân

Baht-ı siyehim hamında pinhân (B.İzzet, M. 182)

Benim gibi dağınık olan uzun saçlarının kıvrımlarında kara bahtım gizlidir. Saç, çoğunlukla dağınık hâldedir. Onun perçem olan kısmı hariç, kısa hâline de hiç rastlanmaz. Sevgilinin elinde saç, âşıkları

oylatan, onları istenilen biçime getirmeye yarayan bir alet gibidir. Sevgili onu dağıtınca âşıklar dağılır, perişan olur.

Klasik Türk şiirinde saçın kokusu misk, amber ve sümbülle ilişkilendirilir. Sâkînin saçı da misk, amber gibi güzel kokar.

Perişân eyleyüp kâküllerini

Gül üzre tagdup sünbüllerini (Revânî, M. 489)

Saçlarını perişan eyleyip, sümbül gibi saçlarını gül yanak üzerine dağıtır. Bu beyitte saç sümbüle benzetilmiş, dağınık ve perişan olan bu uzun ve güzel kokulu saç gül yanak üzerine düşmüştür. Saç sümbüle benzetilirken yanak da başka bir tabiat unsuru olan güle benzetilmiştir.

Âlüfte-i küçe-i hevâyım

Âşüfte-i zülf-i müşg-sâyım (Sabûhî, M. 87)

Heva mahallesinin çılgını, misk kokulu saçının delisiyim. Misk, müşg saçın kokusunu anlatmak için kullanılır. Sevgilinin saçları misk ile doludur, âşğın ömrü sevgilinin saçından dağılan bu kokulara duyulan arzuyla geçer. Hâlbuki sonunda elde edilen bir şey yoktur; çünkü o koku nasıl hava ile dağılıp giderse, koku hevesine düşen ömür de aynı duruma düşer, kaybolup gider. Buradaki heva kelimesi de mecazi aşk, geçici arzu ve heves için kullanılmış olmalıdır.

Dili bülbül ruhu gül kaddi 'ar'ar

Saçı sümbül gözi nergis semen-ber (Aynî, M. 1183)

Pür-nâfe o sümbül-i girih-dâr

Her nâfede bûy-ı hûn-ı dil var (Riyâzî, M. 619)

Câm içre düşerdi 'aks-i kâkül

San âteş içinde deste sümbül

'Aksiyle olurdu bâde hoş-bû

Mânend-i müşg-i nâf-ı âhû (B. İzzet, M. 130-131)

Dili bülbül, yanağı gül, boyu servi ağacı, saçı sümbül, gözü nergis, göğsü yasemin gibidir. Sâkînin güzelliğinin anlatıldığı bu beyitte tam bir bağ-bahçe tasviri yapılmıştır. O düğümlü sümbül gibi saçı misk dolu, her kokusunda gönül kanının kokusu var. Misk, klasik Türk şiirinde özellikle sevgilinin saçlarının güzel kokusunu ifade etmek için kullanılan kelimelerdendir. Sevgili ölürse onun mezarında misk kokulu otlar yetişir, ahu sevgiliyi kışkırdığı için içine kan oturur ve sonuçta misk oluşur. Çünkü misk kurumuş kandan ibarettir (Pala, 2004, 324). Bu beyitte de şair buna benzer bir örnek vermiştir, sümbül gibi kokan saçın her kıvrımında gönül kanının kokusu vardır. Saçının yansıması kadehin içine düşünce ateş içinde bir deste sümbül var sanılırdı, bu yansımayla ahunun göbeğinin misk kokusu gibi şarap hoş kokulu olurdu.

Sâkî-nâmelerde saçın rengi her zaman siyah olarak karşımıza çıkar, rengi nedeniyle de saç beyitlerde geceye, sevdaya, kara bahta benzetilir.

Sevdâ-yı zülf-i ham-be-hamun virdi piç ü tâb

Vaslunla eyle bende-i nâ-şâdı kâm-yâb (Nûrî, TB.18)

Kıvrım kıvrım olan saçın sevdası şaire sıkıntı vermiştir, burada şair sevda kelimesiyle tevriye yapmış, kelimenin hem renk hem aşk manasına vurgu yapmıştır. Saçın sevdasını çeken şair sevgiliye kavuşunca kederden kurtulacak, muradına erenlerden olacaktır.

Ey Kays-nihâd iden hezârı

Ol leyli-i zülf-i fitne-bârı (Kâşif, TB. 9)

Ey zülf-i siyâhı çîn çînüm

Pâ-beste-kün-i dil-i gamînüm (Kâşif, TB. 33)

O fitne saçan saçının Leylası, binleri Mecnun'a döndürür. Beyitte leyl ve Kays ile Leyla ile Mecnun'a telmih yapılmıştır. Ayrıca şair Leyli (kara) ve Mecnun (deli) kelimeleri üzerinde sanat yapmıştır. Sâkî kıvrım kıvrım olan siyah saçıyla âşğın gamlı gönlünün ayağını bağlar, böylece âşık onu bırakıp hiçbir yere gidemez. Sevgilinin saçına zaten tutkun olan şair, onu bırakamayışını güzel bir sebeple ilişkilendirir.

1.1.4. Boy

Sâkînin güzelliği söz konusu olunca üzerinde çok durulan, önem verilen unsurlardan biri de boydur. Şairler boy için "serv, bülend, bâlâ, rast, doğru, hırâmân, revân, âzâde vs." sözcükler kullanırlar. Boy incelediğimiz beyitlerde uzun ve ince oluşuyla işlenmiştir.

Hırâm itse ayak üzre o âfet

Kopa bezm-i şârâb içre kıyâmet (Aynî, M. 1184)

Nâz ile kıyâm idince devre

Meclisde o dem kopar kıyâmet (Nûrî, TB. 10)

O güzel, ayağa kalksa şarap meclisi içinde salına salına yürüse kıyamet kopar. Sâkî naz ile ayağa kalkıp devre başlayınca mecliste o an kıyamet kopar. Salınarak yürüyüşün kıyamet oluşu kamet ve kıyamet arasındaki iştikak sebebiyledir. Bu nedenle uzun ve güzel boyun anlatıldığı beyitlerde kad-kıyamet ikilisi karşımıza çıkar. Kıyametin kopması ortalığın karışması anlamındadır. Kıyamet, “ayağa kalkmak, dikilip ayakta durmak” manalarında “kıyam” kökünden gelir, bu nedenle boyun anlatıldığı yerlerde kıyametten bahsedilir. Sevgilinin ayağa kalkması, salınarak yürümesi âşıklar arasında ve âşığın iç yaşantısında kıyamet denecek kadar karışıklığa sebep olur. Sâkî naz ile ayağa kalkar ve o an kıyamet kopar. Bu nedenle şair bu beyitte sâkinin salınarak yürüyüşünü kıyametle bağdaştırır (Tolasa, 2001, 274).

Boy daima uzun ve düzgündür, bu yönüyle servi, ar’ar, Tuba olarak karşımıza çıkar. Boy bu unsurlara benzetilirken aslında bunların hepsinden üstün tutulmuştur.

Dili bülbül ruhu gül kaddi ‘ar’ar

Saçı sümbül gözi nergis semen-ber (Aynî, M. 1183)

Dili bülbül, yanağı gül, boyu servi, saçı sümbül, gözü nergis ve göğsü yasemin gibidir. Boyun serviye benzetildiği bu beyitte diğer güzellik unsurları da tabiat unsurlarına benzetilmiş ve tenasüp sanatı yapılmıştır.

Kadi fevvâre-i mevc-i mey-i nâz

Surâhîden kıyâmı ola mümtâz (Aynî, M. 1192)

Boyu naz şarabının dalgasının fıskiyesidir, ayağa kalktığında sürahiden daha üstün görülür. Fıskiye suya bağlanır ve etrafa su dağıtır. Sâkî de tıpkı bir fıskiye gibi ayağa kalkar, nazlı nazlı salınır ve şarap dağıtır, bu nedenle sâkinin boyu anlatılırken naz şarabının fıskiyesi ifadesi kullanılır.

Nâz eylese gülsitân yolında

Tûbâ salınur cinân yolında (Memdûh, M. 18)

Gül bahçesi yolunda naz eylese sanılır ki cennet yolunda Tuba salınır. Şair sâkinin boyunu cennetteki Tuba ağacına benzetir. Tuba, Sidre’de bulunan, kökü yukarıda, dalları aşağıda olan bütün cennete gölgelik eden kutsal bir ağaçtır. Farklı meyveleri olan bu ağacın dallarının bütün cennetliklerin köşkünün sarkacağı, bu meyvelerden yemek istediklerinde ağacın dallarının o kişiye yaklaşacağı rivayet edilir (Yıldırım, 2008, 687).

Kıyâm eyle ey sâkî-i serv-kad

Yem-i gam garîkin koma bî-meded (Hâletî, M. 365)

Togrısı budur servini şimşâdını bâgın

Sâkîdeki bu kâmet-i dil-cûya değışmem (Abdî, TB. 28)

Ey serv-i sehî-i ravza-i nâz

V’ey nahl-i çemen-sitân-ı işve (Kâşif, TB. 2)

Ey uzun boylu sâkî, ayağa kalk, gam denizinde boğulmuşları yardımsız koyma, onlara medet et. Şair, sâkinin gönülleri çeken boyunu bağdaki servi ve şimşir ağacına değışmeyeceğini söyleyerek sâkinin boyunu bunlardan üstün görmüştür. Sâkî, uzun ve düzgün boyu sebebiyle naz bahçesinin düzgün servisi ve işve çimenliğinin fidanıdır.

Sâkî-nâmelerdeki örneklerde boyun uzun ve düzgün oluşunun yanında ince oluşundan da bahsedilir. İncelik söz konusu olduğunda boy fidana (nahl) benzetilir. Çünkü fidan henüz yeni yetişmekte olup bu yüzden, daha ince, narin yapılıdır. Beyitlerde boy serviye benzetilmesinin yanı sıra nahl’e de benzetilir.

Rindâna sunardı sâgar-ı mül

Benzerdi o nahle kim vire gül (Riyâzî, M. 647)

Destinde o âteşin piyâle

Gûyâ ki nihâl-i gülde lâle (B.İzzet, M. 154)

Bezmde sâgarı sundukça sâkî-i fettân

O nahl-i tâzeye benzer vire gül-i handân (Yârî, TB. 52)

Elinde şarap kadehi ile rintlere şarap sunan sâkî, gül veren bir fidana benzetilir. Sâkinin boyu gülfidanına benzetilirken elindeki şarap da güle benzetilmiştir. Elinde ateşle dolu kadeh var, zannedersin ki gülfidanında lale var. Şarabın ateşe benzetildiği beyitte fidan boylu sâkinin elindeki kadeh laleye benzetilmiştir, gülfidanının lale vermesi de şairi şaşırtmıştır. O fitneye sebep olan sâkî, mecliste kadehi sundukça gülen güller veren taze bir fidana benzer. Sâkî meclise gülücükler vererek geliyor ve gelişi ortamı karıştırıp fitneye sebep oluyor, taze bir gülfidanına benzeyen sâkî ancak gülen güller verecektir.

Lâzım değil idi şem'-i sûzân

Ol bezm-i ferâh-nümâda ol ân

Sâkî çü nihâl-i nev-resîde

Meclisde olunca mey-keşîde (B.İzzet, M. 145-146)

Şarap dizilmiş mecliste yeni yetişen fidan gibi sâkî olunca o ferahlık veren mecliste mum lazım değildir. Sâkinin boyunun fidana benzetildiği beyitte yüzünün aydınlığına ve yakıcılığına da dikkat çekilmiştir. Onun olduğu mecliste ortamın aydınlatılmasına gerek kalmaz, orası hem aydınlık hem can yakıcıdır.

1.1.5. Göz

Göz, yüzün süsü, sevgilinin en can yakan uzvu, aşkın başladığı yerdir. Gözün insan ilişkilerindeki etkisi çok büyüktür, sevgiyi, nefreti, acıyı en iyi gözler ifade eder. Sevgili âşık üzerinde en çok gözüyle etkilidir. Onun gözleri manalı bakışıyla adeta âşığa bir şeyler anlatır. Güzellik unsurlarından göz aslında tek unsur değildir, gamze, kirpik ve hatta kaş unsurları her ne kadar ayrı zikredilse de gözün bir parçasıdır ve yeri gelince birlikte anılırlar (Pala, 2004, 101, Tolasa, 2001, 191). Sâkî-nâmelerde şairler, gözün şekli ve rengi üzerinde durmuş, çeşitli benzetmeler yapmışlardır.

Göz şekil yönüyle nergis ve bademe benzetilir. Göz mahmur, mest ve sarhoştur; ayrıca gözün işvesi naz ve tegafül etmesi, şekilden şekle girdiğini gösterir. Göz iri ve güzel oluşuyla da beyitlerde ahu ve huriye benzetilmiştir.

Kadeh-nüş eyledükçe çeşm-i nâzı

Şikâr eyler uçarken şâh-bâzı (Aynî, M.1185)

Naz gözü şarap içtikçe, doğan kuşunu uçarken bile avlar. Bu beyitte göz avcıdır ve bu naz gözü uçan kuşu bile avlayabilir. Gözün naz etmesi, süzgülün ve yan bakışla olacağı gibi sevgilinin gözünü âşıktan kaçırmaya da naz etmesiyle ilgilidir.

Aç gögsünü tügmeler çözülsün

Mestâne gözün yine süzülsün (Riyâzî, M. 127)

Be-kef tîg-i tegâfûl çeşm-i mesti

Şehîd eyler nice bâde-peresti (Aynî, M. 1186)

İdüp her yana çeşm-i mestün nazar

Mey-i nâzı isrâfdan kıl hazer (Hâletî, M. 266)

Nergisleri mest-i ser-girândır

İçdikleri mey yerine kandır (Riyâzî, M. 622)

Bazı beyitlerde şairler sâkîden abartılı ve aşırı yakınlık ifade eden isteklerde bulunurlar, burada da şair bir taraftan onun düğmelerini açıp gögsünü göstermesini isterken sarhoş gibi olan gözünü de süzmesini ister. Sarhoş gözlü sâkî, tegafül kılıcı elinde, nice şaraba düşkün olan kişileri şehit etmiştir. Sevgilinin âşığına her daim tegafül ettiği klasik Türk şiirinde sıkça dile getirilir, meclisin sevgilisi konumunda olan sâkî de meclis ehlini tegafül kılıcıyla öldürmektedir. Sarhoş gözüyle her yana bakan sâkî şair tarafından ikaz edilmekte, "böyle her yana çok bakıp naz şarabını israf etme" diyerek ona öğütler vermektedir. Sâkinin gözleri sarhoş bir nergistir, içtikleri ise şarap yerine kandır. Göz hemen her yerde nergise benzetilir; ancak burada sarhoş nergis benzetmesi yapılarak gözün hem şekli hem bakışına dikkat çekilir.

Gözün mest oluşu şekli, naz ve görmezden gelişiyle ilgilidir. Onun kavgacı ve öfkeli hâli, çok içmiş, ne yaptığını bilmez, sorumsuz bir sarhoşu hatırlatır (Tolasa, 2001, 193).

Bakma bize zehr-i çeşm ile hem

Nukl-ı mey olur mı telh bâdem (Riyâzî, M. 133)

Meclisin sâkîsinin bakışı şarap yanında meze gibidir. Şair ondan zehirli göz ile bakmamasını istiyor; çünkü meyın mezesi acı badem olmaz. Şarap sunarken sâkinin öfkeli, sinirli bakması şarabın yanında acı

bademin meze olarak verilmesini şairin aklına getirir. Burada göz bademe benzetilir, öfkeli olması onu acılaştırmış, acı badem olmuştur. Meze şarabın acı tadını gidermek için ikram edilir, bu nedenle acı olan meze istenmez, bademin tatlısı istenir. Yani meclistikler sâkinin her daim gülen yüzünü ve süzgülün bakışını görmek ister.

Olup nergisleri her bezme nâzır

Hızır gibi ola vaktinde hâzır (Revânî, M. 490)

Nergise benzeyen gözleriyle her mecliste bulunur, Hızır gibi vaktinde, ihtiyaç duyulan her an da hazır olur. Göz çoğu yerde nergise benzetilir; çünkü mitolojiye göre, Narkissos öldükten sonra nergise dönüşmüştür. Narkoz ve narkotik terimleri de aynı kökten gelir. Nergisin bünyesinde uyuşturucu bir maddenin bulunması sebebiyle nergis mesttir, mahmurdur, bu nedenle göz nergise benzetilir (Ayvazoğlu, 2008, 162).

O sâkî ki reşk-âver-i hûr-ı 'în

Görölmüş degöl böyle bir meh-cebîn (Beyânî, M. 226)

İri ve güzel gözlü hurileri kıskandıran o sâkî ki böyle güzel ay gibi alnı olan biri görölmemiştir. Hur, "kara gözlü, gözlerinin siyahlığıyla dikkat çeken kadın" anlamında kullanılır. Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade etmek için kullanılan bu tabir, şiirlerde çoğu yerde sevgili için kullanılmıştır (Yıldırım, 2008, 391).

Gisû-yı siyâh u çeşm-i câdü

Sünbüller içinde sanki âhû (Memdûh, M. 13)

Siyah saç ve büyücü gözleri, sümbül saçları içinde sanki bir ahudur. Göz, büyücülükte çok mahirdir. Büyücüler yaptıkları büyülerle tesir ederken sevgili de gözleriyle, bakışlarıyla âşığa tesir eder. Göz burada rengi ve şekli ile ceylan gözüne benzetilmiştir.

Gözün rengi ile ilgili çok fazla benzetme yoktur, söz konusu gözün rengi olduğunda siyah göz, ceylan gözü, ela göz en çok karşımıza çıkan renklerdir, mavi göze yalnızca bir yerde rastlanır.

Pür-gûdur o çeşm-i şûh u fettân

Duydun mı gazâl ola gazel-hân (Memdûh, M. 12)

Nergis gibi dîdesi elâdır

Müşgîn saç başlara belâdır (Memdûh, M. 15)

Çeşm-i siyehi olup siyeh-mest

Âhûları eyler idi pâ-best (B.İzzet, M. 148)

Çeşm-i mahmûr-ı füsûn-sâz-ı elâ

Nergis-i nev-reste-i bâg-ı edâ (S.Celâleddin, M. 43)

O işveli ve fitneci göz öylesine çok şey söyler ki sanki ceylan gazel okuyordur. Burada gözlerin çok şey ifade ettiğinden, anlamlı bakışlardan bahsedilir. Sâkinin nergis gibi olan gözleri eladır, misk kokulu saçları başa belâdır. Siyah gözü aşırı sarhoş olup, ahuların ayaklarını bağlar. Ceylan gözü çok sevilen, beğenilen ve şiirlerde çok sık karşımıza çıkan benzetmelerdendir. Burada da şair sâkinin gözünün ahunun gözünden daha güzel olduğunu söyler. Onun ela olan büyüleyici mahmur gözü, işve bağının yeni yetişen nergisidir.

Gördükçe dü-dîde-i kebûdı

Göklerde melek okur dürûdı (Memdûh, M. 14)

Mavi gözlerini gördükçe göklerde melekler methiye ve dualar okurdu. Klasik Türk şiirinde genellikle siyah göz karşımıza çıkarken ilk örneğini 18. yüzyılın önemli şairlerinden Nedim (ö.1730) de gördüğümüz mavi göz burada Memdûh (ö.1925) da karşımıza çıkmaktadır.

1.1.6. Dudak

Sâkî-nâmelerde dudak, görünüşündeki güzellik, renk, tat, gülüş gibi özellikleriyle ve buse vermek, öpmek, meze olarak dudağı sunmak gibi örneklerle karşımıza çıkar.

Sunup sâkiyâ la'l-i handânunu

Mezâk ehline vir nemek-dânunu (Atâî, M. 836)

Lebün handesi kalbe virür safâ

Bulur câm gûyâ nemekle cilâ (Atâî, M. 837)

Mecliste asıl istenen her daim şaraptır; ancak bazen sâkinin şarap ya da la'l rengindeki dudağı da istenir. Şair sâkiden gülen dudağını sunmasını, zevk ehline tuzluk vermesini istiyor. Nemek-dân gerçek anlamıyla tuzluk, mecazi olarak ise sevgilinin dudağı ve dudağındaki tat anlamına gelir (Devellioğlu, 2004: 821). Sâkinin gülüşü kalbe keyif verir, dudağının kadehe değmesi ise kadehe bambaşka bir parlaklık kazandırır. Gerçekte de cam eşyalar tuzla silindiğinde daha parlak olur, şair beyitte bu durumu hatırlatır. Sâkinin dudağının tuzluğa benzetilmesi "tuz"un uğur ve bereketin simgesi olarak meyhanelerde bulundurulmasıyla ilgili de olabilir (Koçu, 2002, 34).

Yeter sâkiyâ lal-'i handân meze

Kadeh üzre çünkim dinür cân meze (Atâi, M. 840)

Sâkinin gülen dudağı meze olarak yeter çünkü kadehin yanında cân meze olmalıdır. Kadehin yanında türlü mezeler içki sofrasının en güzel süsüdür.; ancak sâkinin gülen yüzü bunların hepsinden daha çok arzu edilir. Sâkî, meclisin canı, en sevilen kişisi ve sofraların en tatlı mezesidir.

La'l-i lebine degildi enbâz

Gülzâr-ı hüsünde gonca-i nâz (B.İzzet, M.188)

Güzellik gül bahçesinde, lal gibi olan dudağına naz goncası ortak değildi. Güzelliğin gül bahçesine benzetildiği beyitte sâkinin dudağı da naz goncasına benzetilmiştir. Dudak ve ağız rengi, küçüklüğü ve tıpkı bir gonca gibi güzel kokular yayarak açılması sebebiyle çok yerde goncaya benzetilmiştir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin âşıkla söyleşip konuşmaması ağzın goncaya benzetilmesinin bir başka sebebidir (Şentürk, 2016, 135).

Dudak hem kıymet hem renk itibariyle lale, yakuta; renk itibariyle şarap, kan, gonca ve güle benzetilmiştir. Hatta şarabın, lal ve yakut rengini dudaktan aldığı söylenir. Ayrıca lal birçok yerde dudak kelimesi geçmeden istiare yoluyla dudak yerine kullanılmıştır.

Yâkût-ı lebine âb-ı hayvân

Dil-teşne şu denlü kim virür cân (Riyâzî, M. 628)

Ölümsüzlük suyu, yakut dudağına o kadar susamıştır ki onun için can verir. Sâkinin dudağı öylesine erişilmezdir ki ölümsüzlük suyu bile sâkinin dudağına hasret kalmış, ona kavuşmak için canını verir. Ab-ı hayat kendisi ölümsüzlük suyu verirken sâkinin dudağı karşısında aciz kalmış, onun için canını verir.

Yakutun hastalığı önlediğine eskiden beri inanılmıştır. Toz haline getirilmiş yakut, tıp geleneğinde müferrih, "ferahlatıcı" bir tür sakinleştiricidir. Maşuğun dudağının ve kırmızı şarabın yakuta benzetilme sebebi budur (Schimmel, 2004, 22).

Hiç sadra şifâ virmedi dârû-yı etibbâ

Dil yâresine la'l-i lebin ile em eyle (Abdî, TB. 9)

Tıp ilaçları kalbe hiç şifa vermedi, gönül yarasına lal dudağın ile şifa eyle. Dudak, aşk hastasının can ve gönül derdinin tabibidir. Dudak âşığın bütün arzusunun onda oluşuyla ilaca benzetilmiştir. Ayrıca buradaki "em" sözcüğü tevriyeli kullanılmış; şair "em" ile hem ilaç hem de emmek, sormak anlamını kastetmiş olabilir.

Leb-i la'li mükerrer bâ'-i bâde

Dehânı nokta gûyâ harf-i bâda (Aynî, M. 1177)

Sâkinin ağzı o kadar küçüktür ki be harfinin noktası gibidir, lal dudakları da şarabın etkisini artırır. Şiir geleneğinde ağzın küçük olanı makbul sayıldığından güzellerin ağzı nokta veya nokta kadar küçük cisimlere benzetilir. Lal dudaklar ile şarap aynı renkte olduğundan şair onları birbirlerinin tekrarı olarak nitelendirir.

İt la'lini dürr ü gevher-efşân

Ol zahm-ı derûna şeker-efşân (Riyâzî, M. 130)

Lal dudakların inci ve cevher saçandır, o içimin yarasına şeker saçandır. Yaraya tuz basmak yarayı acıtan bir eylem gibi anlaşılırken yaraya şeker basmak yaranın daha hızlı iyileşmesini sağlar. Gerçek anlamının yanında sâkinin dudağının tatlılığına da dikkat çekmek için şair "şeker saçan" benzetmesini kullanmış olmalıdır.

La'l-i lebi gibi bâde olmaz

Hergiz anı görmege toyulmaz (Riyâzî, M. 636)

Olmak gerek anın 'ârızı gül

Destinde lebi gibi ola mül (Hüznî, M. 61)

'Aks eyleyicek piyâle içre

Ol gonca düşünce lâle içre (B.İzzet, M. 133)

Lal dudağı gibi şarap olmaz, onu görmeye asla doyulmaz. Dudak hem rengi hem tadı itibariyle şaraba benzetilmiş, hatta şaraptan üstün görülmüştür. Yanakları gül gibi olmalı, elinde dudakları gibi şarap olmalıdır. Kadeh içine yansıyınca (dudak,) lale içine gonca düşmüş zannedilir. Dudağın goncaya benzetilmesi çok yerde karşımıza çıkan bir benzetmedir, kadehin de laleye benzetildiği bu beyitte lale içinde gonca olması şaşırtıcı gelir.

Dudağın ilgi çekmesine sebep olan bir özelliği de tadı, lezzetidir. Bu özelliği ile şarap meclislerinin aranılan unsuru olarak karşımıza çıkıyor.

La'lin düşeli mey ü mugâna

Sahbada görüldü başka lezzet (Nûrî, TB. 11)

Dudağın aksi şaraba ve mugana düşünce şarapta başka bir lezzet meydana geldi. Mugâne, "ateşperestlerin (Zerdüşterin) adap, rüsum ve ayinlerine" denir (Mütercim Asım, 2009, 526). Mug, Mugân; şarap ve mey sözcükleriyle yakından ilişkili olarak kullanılır. Zerdüşterin kutsal metinlerinde içki içme açıkça teşvik edilmese de içkiyi yasaklayan ifadelere de yer verilmez (Yıldırım, 2008, 533).

Sâkî tegâfûl eyleme ahbâba vir şarâb

Nukl-i lebünle tâzelene tâ ki bu harâb (Nûrî, TB. 17)

Nukl idi o bezme piste-i leb

Şîrin meze idi sîm-gabgab (B.İzzet, M. 142)

Sâkî görmezden gelme, dostlara şarap ver, dudağının mezesiyle bu harap olan gönül tazelensin, yenilensin. Sâkînin fıstık dudağı meclisin mezesidir, gümüş gibi parlak ve beyaz çene çukuru ise şirin mezedir. Meze, içki sofrasında bulunan ve içki içerken yenilen hafif yemek çeşitleri olup meclisin olmazsa olmazıdır. Mezelerin çeşitliliği ve zenginliği ev sahibinin yani meclisi tertip edenin şan, şöhret ve zevklerinin yansıması olarak görülür. Sâkî-nâmelerde içki sofralarında sâkînin meze olarak arzu edildiği birçok beyit karşımıza çıkar.

Sahbâ-yı leb-i şeker-nisârın

Sâkî bize vir ri'âyet eyle (Nûrî, TB. 58)

Ki zehr içsen olur tiryâk-ı ekber

Dudağı la'l-i şeker- bâr elinden (Ahmed-i Dâ'î, TC. 18)

İt la'lini dürr ü gevher-efşân

Ol zahm-ı derûna şeker-efşân (Riyâzî, M. 130)

Sâkîden şeker saçan dudağının şarabı isteniyor, meclis ehli onun dudağıyla ağırlanmak istiyor. Şeker saçan lal dudak elinden zehir içsen en büyük panzehir olur. Çok sevilen sâkînin elinden zehir bile içilse tatlı gelecektir; ancak şair bu durumu daha da pekiştirir ve "elinden zehir içsem zehri yok eden gibi olur", diye ekler. Lal dudaklarını inci ve cevher saçan et, o içimin yarasına şeker saçandır. Şekerin yaraya iyi gelmesi gerçeğinden yola çıkarak şairler dudağı, ağız şekerine benzetererek gönül yarasının ilacı olarak tasvir etmişlerdir.

1.1.7. Ağız

Güzellik unsurları içinde ağız, yuvarlak hâli, kenarındaki ben ve ayva tüyleri ile karşımıza çıkar. Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir, bu yokluk ağzın küçüklüğünü ifade eder

Râm eyledi çok periyi ol fem

Kem halka-be-güşî Hâtem ü Cem (Riyâzî, M. 627)

Bir hâtem-i cân olup dehânı

Hatt itmiş idi sevâd anı (Riyâzî, M. 629)

O ağız çok periye itaat ettirdi, Hatem-i Cem onun fakir kölesidir. Periler insanlardan kaçır ve göze görünmezler. Periler, insanları kendilerine âşık etmeleri, bir görünüp kaybolmaları, çok güzel ve çekici olmalarıyla bilinirler. Sâkî göze görünmeyen, herkesi kendine âşık eden periye itaat ettirmiştir. Hatem-i Cem, Cem'in veya Süleyman peygamberin yüzüğü olarak bilinir. Cem ve Süleyman peygamberin hükümdar olduğu zamanlar adalet, huzur ve barış vardır. Her ikisi de egemenliklerinin önemli bir aracı olan yüzüğe sahiptir.

Cem'in kadehi ve Süleyman'ın dünyayı gösteren aynası vardır. Şiirlerde de güç, otorite ve hükümdarlık benzetmeleriyle karşımıza çıkarlar (Yıldırım, 2008, 648). Ağzı bir can mührü olup onun yazısı da yeni çıkan bıyıkları olmuştur. Ağzı kapalı ve yuvarlak biçimi nedeniyle mühüre benzetilir. Şiir geleneğinde sevgili, insan, cin, peri vs. tüm varlıkların kendisine boyun eğdiği bir hükümdar gibidir. Ağzı istediği zaman sevgiliye can verecek kudrete sahip bir can mührüdür. Birçoğunu kendine esir etmiş bir hayaldir.

Gûyâ deheni hayâl-i nâ-bûd

Gûyâ olıcak olurdu mevcûd (B.İzzet, M. 152)

Ağzı küçüklüğün nihai derecesini temsil ettiği için kimi zaman şairler tarafından "yok" olarak tarif edilir. Şair de burada ağzın gerçekte yok olduğunu; ancak sevgili konuştuğu zaman varlığının anlaşıldığını ifade eder. Ağzın yokluğu hem küçüklüğünü hem erişilmezliğini ifade eder.

Sâkî ruhun mı bezme viren böyle âb u tâb

La'l ü femün mi ke's-i nukul sâgar-ı şarâb (Ferrî, TB. 7)

Sâkî, meclise böyle parlaklık ve ışık veren yanağın mıdır, diye soran şair meclisin parlak ve aydınlık olmasını sâkînin yanağıyla ilişkilendirmiştir. Dudağın ve ağzın şarap kadehi ve meze kâsesi midir, diyerek de dudağı rengi itibariyle şaraba, ağzı da tadı ve keyif vermesi sebebiyle meze kâsesine benzetmiştir.

1.1.8. Diş

Diş, renk ve şekil açısından inciye benzetilir. Dişin inciye benzetildiği beyitlerde lü'lü, le'al, dürr, cevahir ve güher kelimeleri kullanılır. Sâkînin dişleri incidir, dişlerin inci oluşunda gösterilen sebepler, beyazlık, parlaklık ve düzgün sıralanışıdır. Dişin inciye, dudağın yakuta benzetildiği örneklerde ağzı da hokkaya benzetilir. Böylece mücevheratın hokkada muhafaza edildiği açıklanır.

Sadef-veş su üzre gelüp her habâb

Dişün 'aksi olsun ana dürr-i nâb (Atâî, M. 813)

La'l leb dendâni dür ruhsârı gül

Gerden-i billûrîdur mînâ-yı mül (S.Celâleddin, M. 45)

Kadehin içindeki her kabarcık sedef gibi su üzerinde gezinir, o kadehte sâkînin dişinin yansıması saf inci gibi olur. Dudağı yakut, dişleri inci, yanakları gül, şarap kadehi billur gerdandır.

Feminde nükte-i mîm-i tekellüm

Dişi dendâne-i sîn-i tebsüm (Aynî, M. 1178)

Ağzında "tekellüm" miminin nüktesi, dişi "tebsüm" sininin dişleridir. Burada ağzı م'e, diş س'e teşbih edilmiştir. Konuşma manasındaki tekellümden kafiyeli olarak ağzı mim, tebsümden kafiyeli olarak da diş sin olmuştur. Şairler güzellik unsurlarını şekil itibariyle birtakım harflere benzetirler. Ağzı yuvarlak ve kapalı oluşuyla mimdir, dişler de sindir. Şairlerin güzellik unsurlarını benzediği harfler yan yana dizildiğinde "sanem" kelimesine karşılık gelir. Bunun sebebi ise güzellerin bir sanem "put kadar kusursuz" oluşuyla ilgilidir (Şentürk, 2016, 136).

1.1.9. Kaş

Kaş, ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılır. Fitne konusunda kaş ile göz arasında sanki bir ortaklık vardır. Kaş içinde göz, kirpik ve gamzenin bulunduğu bir fitne dükkânıdır. Kaşın bahsedilen en önemli özelliği eğriliğidir. Kaş, yay, keman, kible, mihrap olarak karşımıza çıkar. Kaş kavisli oluşu sebebiyle ra veya nun harfine de benzetilir (Tolasa, 2001, 185).

Gel ey sâkî kemân-eburü kadeh vir

Sadâ-yı bâdeden bezme ferah vir (Aynî, M. 1552)

Şarâb u sâgarun râsı dü-eburü

Ki nûn-ı neş'edir çeşm-i sühan-gû (Aynî, M. 1179)

Koyup bir dilberün adını sâkî

Yakar zühdün evini kaşî tâkî (Revânî, M. 681)

Güyyâ kavs-i kazadır ebruvân

Gamze vü müjgâmî tîr-i cân-sitân (S.Celâleddin, M. 44)

Ey kaşları keman sâkî, meclise gelip kadeh ver, şarabın sesinden meclise ferah ver. İki kaş "şarap" ve "sagar" kelimelerindeki ra harfidir ki söz söyleyen gözü "neşe" kelimesinin nunudur. Bir gönül alanın adını sâkî koymuşlar, onun kaşının yayı zühdün evini yakar. Güya kaza yaylarıdır onun kaşları, süzgün bakışı ve kirpikleri can alan kılıçtır.

Ebrûları tâk-ı bâb-ı vuslat

Mihrâb-ı namâz-ı ehl-i tâ'at (B.İzzet, M. 150)

Hudâ meşşâtı sünbül-gîsuvânın

Kaşıdır kible-gâhı 'âşıkânın (Aşkî, M. 52)

Sensin ol nûr-ı mücessem kim kaşın mihrâbına

Secde eyler Ka'be vü deyr-i Müselmân u Fireng (Kâzım Paşa, TB. 6)

Kaşları kavuşma kapısının kemeri, ibadet ehlinin namazının mihrabıdır. Allah o sünbül gibi saçın tarayanı, onu süsleyendir, kaşı ise âşıkların kiblesidir. Sen o nursun ki kaşının mihrabına Müslüman Ka'be diye, Frenk kilise diye secde eder.

Kaşın üzerinde durulan en önemli özelliği eğri oluşudur. Kaş ile ilgili yapılan teşbih ve mecazların çoğu bu özelliğine dayanmaktadır. Beyitlerde kaş mihraba, kibleye, yaya benzetilmiştir. Kaş şekli bakımından mihraba benzetilir, saçların kaşların kenarından geçmesi ise mihraba örtü asılmasıdır. Kaş, âşığın mescidi yani secde edeceği yerdir. Secde ettiği yer ise sevgilinin cemalidir, namaza durulunca göz nasıl mihrabı gözlerse âşığın gönlü veya gözü de aynı şekilde sevgilinin kaşını gözler (Tolasa, 2001, 189).

1.1.10. Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından kirpik, gözün tamamlayıcısıdır, çoğunlukla gözle birlikte anılır; ancak beyitlerde müstakil olarak işlendiği de görülür. Güzellik unsuru olarak kirpik, diğer unsurlara nispetle daha az ele alınmıştır. Yaralayıcı, kan dökücü, can ve gönül alıcı olduğundan kirpik kılıç, ok ve neştere benzetilmiştir.

Merhabâ ey sâkî kim müjgânı mânend-i hadeng

Turmayup devr eylesün meclisde câm-ı lâle-reng (Sermed Mehmed, TB.1)

'Âşıkam bir cüvân-ı şûha k'olur

Gamze mecrûh-ı tîg-ı müjgânı (Fehîm-i Kadîm, K. 79)

Cünbiş-i gamze ile müjgânun

Oldı nişter-feşân-ı şiryânî (Fehîm-i Kadîm, K. 94)

Bakılmaz sana ey meh-i cân-fürûz

Olur her müjen nâvek-i dîde-dûz (Hâletî, M. 256)

Müjgânı alur bin olsa cânın

Turmaz kılıcı kınında anın (Riyâzî, M. 623)

Şair kirpikleri ok gibi olan sâkîye selam verir ve lale renkli kadehi ister, kadehin mecliste hiç durmadan devretmesini söyler. Sâkî, meclistekilerin âşık olduğu şuh bir güzeldir, gamzesi kılıç gibi kirpikleriyle yaralar. Gamze ile kirpikler atar damara tıpkı bir neşter olmuştur. Sâkî, canı aydınlatan bir aydır; ancak ok gibi kirpikleri canı yaraladığından onun yüzüne bakmak mümkün olmuyor. Bin canın olsa da kirpikleri alır, kılıç gibi kirpikleri kılıfında durmaz/durmadan cana kasteder. Sâkînin kirpikleri, ok gibidir. Bu oklarını âşığın üzerine salar, âşık ise bu oklara hedef olmak ister. Kirpik ok, hançer veya kılıç olabilir. Fakat hepsinde de ortak olan özelliği kan dökücü, yaralayıcı ve öldürücü etkisidir.

1.1.11. El/Avuç

Sâkî meclisteki birçok işten sorumludur, meclistekilerin sâkîden istekleri bir türlü bitmez, hep daha fazlasını isterler. Bu isteklerden biri de sâkînin cömert olmasıdır. Meclis ehli istedikleri zaman istedikleri miktarda şarap verecek cömertlikte bir sâkî isterler. Bu nedenle sâkînin eli genellikle Hz. Musa'nın eli, deniz gibi ve kerem sahibi bir el olarak karşımıza çıkar.

Anun dest-i pür-tâbı dest-i kelîm

Nazîri bulunmaz misâli 'adîm (Beyânî, M. 229)

Onun güçlü/kuvvetli eli Musa'nın elidir, eşi bulunmaz, benzeri yoktur. Kelim, Arapça kelâmdan, "kendisine söz söylenilen, hitap olunan, muhatap, Kelimullah, Hak Teala hazretlerinin hitab-ı izzetine mazhar buyurulan Hazreti Musa" anlamındadır (Ş. Sami, 2010, 621). Kelim'in eliyle kastedilen Musa peygamberin elidir. Hz. Musa'nın eli yed-i beyzadır, bu ışıklı, parlak el, Allah tarafından Firavuna karşı Musa peygambere verilen mucizedir (Pala, 2004, 481).

Sâkî kefin itdi bahr-ı ihsân

Her dem nice cezr ü med nümâyân (Riyâzî, M. 23)

Sun dest-i keremle câm-ı rûşen

İtme bize merhabâ uzakdan (Riyâzî, M. 124)

Kef-i sâkî bir bahr-i pür-cûş olur

Gören lüccesin mest-i ser-hoş olur (S. Feyzî, M. 178)

Elünden o kim bâdeyi nûş ider

Gumûm u hümûmü ferâmûş ider (Nâzikî, M. 14)

Sâkînin eli, her an gel git olayının görüldüğü bolluk denizidir. Cömertlikte sınırsız oluşuyla denize benzetilmiştir. Şair sâkiyle yakın olmak ister, bize uzaktan merhaba deme, cömert elinle parlak kadeh sun, der. Sâkînin avcu, görenlerin kendinden geçip sarhoş olduğu coşmuş bir denizdir. Onun elinden kim şarap içse gam ve tasalarını unuttur.

1.1.12. Çene

Çene unsurunun geçtiği yerlerde genellikle çene çukurundan bahsedilir, çene çukuru ise çah-ı zenahdân olarak bilinir. Çene beyitlerde daha çok bu yönüyle ele alınır. Eskiden suçlular yerin, toprağın altına, derinliklerine atılıp cezalandırılmış bu sebeple şairler de çeneyi âşığın düştüğü kuyuya veya zindana benzetir (Tolasa, 2001, 265).

Hüsn oldı nigâh-ı şevke gûyâ

Çâh-ı zekânında habs-fermâ (Riyâzî, M. 630)

O sâkî ki çâh-ı zenahdânına

Düşer olan âvîze gerdânına (Beyânî, M. 228)

Nukl idi o bezme piste-i leb

Şîrin meze idi sîm-gabgab (B. İzzet, M. 142)

Ey gabgabı nukl-i bezm-i hâhiş

Vey la'li şarâb-ı şu'le-sâzum (Kâşif, TB. 18)

Sâkînin şevk dolu bakışı, âşıklarının çene çukuruna hapseder. Bu duruma o kadar alışmıştır ki bu emri vermek onun yaptığı bir güzellik olmuştur. Sâkînin boyuna, güzelliğine aldanan çene çukuruna düşer ve ömür boyu orada hapsolür. Onun fıstık dudakları meclisin mezesidir, gümüş gibi çenesi de şirin mezesidir. Onun çenesi arzu meclisinin mezesi ve dudağı ateş saçan şaraptır.

1.1.13. Alın

Beyaz ve parlak oluşuyla alın, beyitlerde aya ve aynaya benzetilir. Gece gibi kara olan saçlarda bu parlak alın üzerine düşer.

Gösterme bu zâra rûy-ı kîni

Âyîne-i çîn idüp cebîni (Riyâzî, M. 131)

Şairin sâkîden bir isteği vardır; "Bu ağlayan âşığa alını kıvrım aynası gibi edip kinli yüzünü gösterme," der. Alın kıvrım aynası olması onun öfkesini ifade eder. Burada şair sâkînin sinirli, kızgın yönünü görmek istemez ve onun hep güler yüzlü olmasını ister.

O sâkî ki reşk-âver-i hür-ı 'în

Görülmüş degül böyle bir meh-cebîn (Beyânî, M. 226)

O sâkî ki gözleri hurileri bile kıskandırır, böyle ay gibi parlak bir alın görülmemiştir. Sâkînin alını, beyaz ve parlak oluşu itibarıyla aya benzetilmiştir.

1.2. Sakinin Hâl ve Tavırları

1.2.1. Busesi

Sâkî-nâmelerde sâkînin busesi meclis ehli için çok önemlidir. Eğlenceli olan mecliste daha da mutlu olmak için meclistekiler sâkîden öpücük isterler. Meclis ehli sâkînin busesini bazen kadehin devr etmesine bazen de meze ikramına benzeterek ister. Âşık nasıl ki sevgilinin dudağına hasret ise meclis ehli de sâkînin dudağına öyle hasrettir.

Lebün devr usûliyle kıl sâkiye

Bizi salma sâkî gibi bâkiye (Atâî, M. 1058)

Ey sâkî dudağını da devr usulüyle ver, bizi sona bırakma, sırayla ver. Mecliste kadehin doldurulması, dolaştırılması hep sâkînin görevidir. Şair bu beyitte dudaklarını da tıpkı bir kadeh gibi devret, diye sâkiye seslenir. Anlaşılan meclistekiler sâkînin elinden kadeh istemekle kalmayıp ondan kendilerini öpmesini de istiyorlar.

İde in'âmı geh geh bûsesinden

Tenakkul oluna senbûsesinden (Revânî, M. 496)

Sâkî, iyiliği buseleriyle yapsın, senbûse tatlısını meze olarak ikram etsin. Senbûse, "baklava yufkası inceliğinde açılan hamurla yapılan bir tatlıdır" (Devellioğlu, 2004, 937). Sâkîden buse istenir ve bu buse senbûse adı verilen bir tatlıya benzetilir.

Öpüşmekten kolunu sen boynuna sal

Revânî leblerin sen ağzına al (Revânî, M. 497)

Öpüşürken kollarını boynuna sar, Revânî sen dudaklarını ağzına al. Şair burada sâkî ile son derece samimi ve rahat davranışlar içindedir. Meclis içinde bu tarz davranışların ancak ilerleyen saatlerde olacağını İncalcık (2011, 204) nakleder:

"Nedimler ile sâkî sâde-rûyân, meclis-i işrette bir araya gelirler, meclisin ileri saatlerinde sâkîlerin misafirlerle samimi ilişkiye girmelerine izin verilir."

Cemşid gibi bin yaşardı 'âşık

Bûs-ı lebine bulaydı fırsat (Nûrî, TB. 8)

Âşık dudağını öpmeye eğer fırsat bulsaydı, Cemşid gibi bin yıl yaşardı. Nuh peygamber zamanında yaşadığı söylenen, şarabı bulan kişi olarak bilinen Cemşid ya da Cem'in İran mitolojisine göre Nuh peygamber zamanında yaklaşık bin yıl yaşadığı rivayet edilir. İnanışa göre şarap Cem'in icadıdır bu nedenle şiiirlerde daima birlikte anılır (Şentürk, 2017, 384).

Bir bûsesini la'l-i leb-i sâkî-i bezmin

'Âlemde olan duht-i melek-hûya değişmem (Abdî, TB. 27)

Nukul yerine vire bûselerden

Suna dâyim şeker senbûselerden (Revânî, M. 492)

Meclisin sâkîsinin lal dudağının bir busesi, âlemde olan melek huylu kıza değişilmez. Sâkî, şarapla beraber meze vermesinin yerine buselerinden versin, şeker gibi olan bu tatlıdan her daim sunsun. Klasik Türk şiiirinde sevgili her zaman en mükemmel, en güzel, en iyi kısaca enlerin toplandığı kişidir. Bu beyitte sevgili konumunda olan sâkî de en güzel olarak görülür ve onun lal gibi güzel olan dudaklarından verdiği öpücüğü meleklerle kıyaslanır. Üstelik bu kıyasta üstün görülen sâkî olur.

1.2.2. Gamzesi/Nigâhı

Bakış şiiirlerde gamze olarak karşımıza çıkar. Gamze yalnızca bakış olmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir. Bir ok, kılıç, neşter gibi gözden çıkan gamzenin hedefi âşığın canı ve gönlüdür. Gamze ok ve kılıç olunca yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gibi eylemleri üstlenir (Tolasa, 2001, 198).

Gamzen suvarılmış iki neşter

Kana susamış dü-çeşm-i fassâd (Nûrî, TB. 14)

Bakışın su verilmiş iki neşter, iki gözün kana susamış kan alıcıdır. Neşter de tıpkı kılıç gibi su verilerek yapılır ve çelikleştirilir, bakış burada su verilmiş keskin neştere benzetilir. Gözler ise kan almaya alışmış kan alıcılardır.

Müsilman idüp gamze-i sâhiri

Biraz devşür ol turra-i kâfiri (Atâî, M. 815)

Bak hâlûme bana çâre-sâz ol

Lutf-ı nîgehünle dîl-nevâz ol (Na'im, M. 19)

Döndür nigâh-ı lutfun 'uşşâk-ı dil-figâra

Peymâne-i safâyı cânlarda kıl idâre (Kâzım Paşa, TB. 36)

Bir nîgehle gör işlerin ammâ

Gamzeden eyle tîg-ı bürrânı (Fehîm-i Kadîm, K. 90)

Sihirli bakışları Müslüman et, kâfir olan saçları biraz toparla/bir araya getir. Saçın rengini "kafir" ile ifade eden şair, Müslüman-kafir sözcükleriyle hem dini terimleri kullanarak tenasüp hem de tezat yapmıştır. Şair, çaresizliğini arz eder ve hâlîmi görüyorsun derdimin ilacı sendedir, bana sen çare ol, diye sâkiye seslenir. Bakışının lütfuyla gönlümü okşayan ol, lütuf bakışını gönlü yaralı âşıklara döndür, sefa kadehini canlarda idare et. Bir bakışla işlerini gör ama keskin kılıcını gamzenle yap.

Yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gamzenin en çok münasebet halinde olduğu hâllerdir. Gamzenin böyle durumlarda hedefi can, gönül, sine ve yürektir. Bazen sadece ok atarak bazen de keskin bir kılıç gibi yaralayarak bu eylemleri yapar.

1.2.3. Handesi

Sâkînin gülüşü, tebessümü şiirlerde çeşitli şekillerde ele alınır. Onun gülüşüyle bütün dünya aydınlanır, bütün dertler unutulur. O, dünyayı coşturan gülüşüyle meclis ehlinin gönlünü alıp kendine tutkun eder. Onun gülüşüyle meclistekiler mest olur, gönüllere ferahlık gelir.

Güle neş'e vire itdükçe hande

Hezârı mest ide bezm-i çemende (Aynî, M. 1189)

Dürme yüzünü çü gonca-i ter

Mir'ât-ı kadeh güler yüz ister (Riyâzî, M. 132)

Hande vü güftârı cân-bahş-ı neşât

Bâng-ı cân-sûzu nevâ-yı inbisât (S.Celâleddin, M. 46)

Sunup sağar ey sâkî-i nûş-hand

Der-i çâre-sâziden it ref'-i bend (Hâleti, M. 73)

Sâkînin gülüşü güle neşe verir, çimen meclisinde bülbülleri mest eder. Gül ile bülbülün aşkından yola çıkarak şair sâkînin gülüşünü anlatır. Bülbül hem güle olan sevdasından hem sâkînin gülüşünün tesiriyle mest olur. Kadehi asık suratlı kimseden almak istemeyen meclis ehli sâkîyi daima güler yüzlü görmek ister. Kadehin aynaya, sâkînin taze bir goncaya benzetildiği beyitte şair kadehin asık surat sevmediğini dile getirir. Onun gülüşü ve sözleri sevinç bağışlar, sesi mutluluk nağmesidir. Tatlı gülüşlü sâkî, kadehi sunup çare buluculuk kapısının kilidini açar.

1.2.4. Nazı/İşvesi

Klasik Türk şiirinde sevgilinin, tegafül hâli, nazı, işvesi, vefasız ve acımasız oluşu sâkîde de görülür. Mecliste sevgili konumunda olan kişi sâkî olduğundan klasik Türk şiiri geleneğinin sevgili tipini sâkî yansıtmaktadır. Sâkî, nazik, işveli ve cilvelidir, âşıklarına yaptığı cefa, naz ve tegafülle onların bağrında birçok yara açmıştır.

Gel böyle tegafül itme zinhâr

Terk eyleme cevri zinhâr (Nûrî, TB. 24)

Sâkî, bizi böyle görmezlikten gelme asla, cevri de asla terk etme. Sevgili âşığa ne kadar sıkıntı çektirse, eziyet etse âşık yine de bu durumdan şikâyet etmez. Sevgilinin, âşığını görmezden gelmesi, ona karşı takındığı tavır ve işveler âşığı memnun eder. Hatta bu cevri ü cefasının kesilmesi âşıktan yüz çevirmek olarak anlaşıldığından âşık bunu asla istemez. Sâkî-nâmelerde de görülen bu tegafül hâli meclis ehlinin de aslında şikâyetçi olduğu; ancak kesilmesini de istemediği bir durumdur.

Ey sâkî-i şîve-kâr-ı tannâz

Ser-mest-i harâb-ı bâde-i nâz (Riyâzî, M. 258)

Herkesle alay eden, işveli sâkî, naz şarabının harap sarhoşuyum.

“Sâkînin bu kendinde olmayış hâli, adetâ ayakları yerden kesilmiş gibi yükseklerden uçar gibi davranışı “naz” ile ifade edilmiş ve bu naz da şarap gibi, insanı sarhoş edici bir nesne ile karşılanmıştır. Naz etkisi en fazla sevgilinin gözlerinde hissedilen bir şaraptır. Naz bazen sevgilinin içerek kendinden geçip âşığın kanını döktüğü, bazen de muhababına gözlerinin kadehi ile içirip onu perişan ettiği bir şaraptır” (Doğan, 2008, 89).

İdüp tâvûs-veş bin dürlü 'işve

Döke bezm-i şarâba reng-i neşve (Aynî, M. 1182)

Gerden kırarak geldi bu şeb bezme o meh-rû

Reşkiyle şikest oldu yazık gabgab-ı mînâ (Abdî, TB. 20)

Ey sâkî yeter bu nâz-ı 'işve

İtdikse de biz niyâz-ı 'işve (Nûrî, TB. 49)

Tavus kuşu gibi bin türlü işve edip şarap meclisine neşe rengi döker. Tavus, kuşların en büyük ve en güzellerinden biri olarak bilinir. Hem doğu hem batı edebiyatı ve sanatlarında tavuskuşu “güzellik, namusluluk, kibir, gurur” gibi niteliklemlerle anılır (Yıldırım, 2008: 676). O ay yüzlü, meclise gerdan kırarak gelince billur kadeh kıskançlığından kırılır. Sâkînin gerdanı billurdan daha parlak ve beyaz olarak

anlatılmıştır. Klasik Türk şiiri geleneğinde âşık sevgilinin her türlü cevr ü cefasına katlanır hatta bu nazlar âşığı mutlu eder, burada şair, “işve duasında bulunduk ama ey sâkî bize bu işve nazı artık yeter” diyerek hâlini özetler. Naz ve işve sözcüklerinin manası sâkîde toplanmıştır, sâkî bin türlü işve ve cilvesiyle meclise neşe saçandır.

1.3. Sâkînin Meclisteki İşlevi

1.3.1. Şarap/Kadeh Sunması

Meclise keyif ve neşe veren sâkînin asıl görevi kadeh sunmaktır. Sâkî ile kadeh özdeşleşmiş, sâkî denildiğinde elinde kadeh olan birinin şarap sunması akıllara gelmiştir. Meclistekiler her daim ondan farklı benzetme ve seslenmelerle sâkîden kadeh istemişlerdir. Meclis halkasının hemen her şeyinden sorumlu olan sâkînin öncelikli görevi kadeh sunmaktır. Mecliste kadeh devrederken sâkî sanki herkese ruh bahşeder, can verir. O sefa veren kadeh kırılmamalı, sâkî hiç durmadan devamlı kadehi devretmelidir. Mecliste kadehler birbiri üstüne gelmemeli, devr usulüyle gelmelidir. Sabah vakti olduğunda sâkî daha acele etmeli, tıpkı güneş gibi kadehler devretmelidir. Mecliste kadeh devrederken meclis ehlinin de tıpkı kadeh gibi ağzı sulanmalıdır.

Aşağıdaki “sun, getir, vir, gezdir” gibi örneklerde görüleceği gibi sâkînin şarap sunma eylemini şairler farklı fiillerle dile getirmişlerdir. Bu fillerin hemen hepsinin emir kipiyle söylenmiş olması dikkat çekicidir. Bu durumun, sosyal hayat içinde şarap isteyenlerin sâkîye seslenme üslubuyla benzerlik gösterdiği kanaatindeyiz. Aynı zamanda bu örneklerde şairlerin kendilerini şarap sunan sâkî konumunda değil, sâkînin elinden şarap içen kişiler olarak konumlandıklarını görülmektedir.

Getür sâkiyâ sâgar u bâdeyi

Ayaklandur ammâ bu üftâdeyi (S.Feyzî, M. 88)

Ey sâkî, kadeh ve şarabı getir, bu düşkün, biçareyi ayaklandır. Burada ayak sözcüğü tevriyeli kullanılmış, ayaklandır sözcüğü ile şarap vererek düşkün olanı ayağa kaldır, ona güç ver ya da o düşkünün eline kadeh ver, kadehlendir anlamı kastedilmiş olabilir.

Bir mey sunuşu var ki o sâkî-i şarâbın

İşte anı bin duhter ü bânûya değışmem (Abdî, TB. 26)

Benim destime sun ki sultân olam

Güher-bend-i mühr-i Süleymân olam (Ş. M. Allâme, M. 50)

O şarap sâkîsinin bir mey sunuşu var, o bin kıza ve geline değışilmez. Sâkî o kadehi benim elime sun ki sultan da Süleyman’ın mührünün nasihat incisi de ben olayım. Mühr-i Süleyman, cennetten Rıdvan’ın bir hediyesi olarak büyük meleklerin ona sundukları Süleyman peygamberin yüzüğüdür. Bu yüzüğün üstünde Allah’ın en büyük ismi olan ism-i Âzam’ın yazılı olduğu, peygamberin bununla bütün yaratıklara hükmettiği söylenir (Yıldırım, 2008, 647). Güç ve iktidarın sembolü olarak bu mühürden bahsedilmiştir, şair burada sâkîden kendini sultan edecek, mühre benzettiği kadehi ister. Bu kadehi içen kişi tıpkı Süleyman gibi söz sahibi olacaktır, güç ve otoriteye kavuşacaktır.

Getür sâkiyâ sâgar-ı ‘işreti

Hebâ itme gafletle bir sâ’ati (Atâî, M. 758)

Ey sâkî, içki kadehini getir, dikkatsizlikle bir saati ziyan etme. Mecliste şarabın sunulma hızını da sâkî belirler. Şarabın dağıtılma işleminden sorumlu olan sâkînin şarabı geç dağıtması meclistekilerin istemediği bir durumdur. Çünkü zaman çok hızlı geçmektedir. Meclistekiler bu güzel ve kıymetli zamanın bir anını bile ziyan etmek istemezler, her dakikasını dolu dolu geçirmeyi isterler. Bülbüller işret için sela verirler artık işret vakti gelir ve fırsatı kaçırmamak gerekir. Bu nedenle sâkîye acele etmesi ve bu işret vaktini kaçırmaması gerektiği şairler tarafından sürekli hatırlatılır. Eğer işret vaktini kaçırsalarsa bu vakti kaza etmek gerekir, bunun için sâkîden hemen bir iki kadeh istenir.

Getür sâkiyâ bezme bir tolı câm

Yine çarha girsün o bedr-i tamâm (Atâî, M. 937)

Ey sâkî, meclise bir dolu kadeh getir (ki sen o kadehi getirince) tamam olan dolunay gökyüzüne girsin. Kadeh dolunaydan daha parlaktır ki sâkî dolu kadehi getirince dolunay saklanmış. Kadeh meydana çıkınca dolunay onun güzelliği ve parlaklığı karşısında dayanamaz ve ortadan kaybolur.

Sâkî aman turma şarâb-âver ol bana

Def’ it cuyûş-ı derd ü gamı yâver ol bana (Âkif, TB. 17)

Sâkî meded eyle câm gezdir

Allâh için bana da bir vir (B. İzzet, M. 1)

Sâkî, durma bana şarap getiren kişi ol, dert ve gam askerlerini defet, bana yardımcı ol. Sâkî, medet eyle, kadeh gezdir; Allah için bana da bir kadeh ver. Mecliste sâkînin en önemli işlevi şarap sunmaktır, meclis ehli sâkîden bu görevini en iyi şekilde yerine getirmesini ister. Verdiğimiz örneklerde genel olarak şarap ver, getir, sun şeklinde istenmiştir. Fakat yukarıdaki örnekte şair diğerlerinden farklı olarak kadehi ister ve “câm gezdir” der. Böylece sadece kendini düşünmez, kadehi bana verdin; ama işin bitmedi kadehi mecliste gezdir ve herkese götür, herkes için der. Bu örnekle mecliste kadehin devrettiğini yani elden ele gezdiğini görüyoruz.

Hemân kâse ile sürülsün şarâb

Dil-i zârımı sâkî kıl neşve-yâb (S.Feyzî, M. 139)

Hemen kâse ile şarap sürülsün, sâkî ağlayan gönlümü neşeli, keyifli kıl. Kadehin ya da şarabın sürülmesi de şarap sunumuyla hemen hemen aynıdır. Burada sürmek sözcüğüyle şarabın, kadehin dağıtılma, sunulma işleminin devam ettiğini anlıyoruz. Tarama Sözlüğünde sürmek, “ilerlemek, devam etmek, yürütmek” anlamlarına gelir (1983, 196).

Sâkî yine sür o hoş-güvârı

Ol merhem-i sîne-i figârî (Riyâzî, M. 344)

Sâkî, yine o hazmı, içimi kolay şarabı sun o yaralı sinemin merhemidir. Burada şair “sür” sözcüğünü tevriyeli kullanmıştır, sürmek ile hem şarabın sunulması hem yaraya merhem sürmek anlamı kastedilmiştir.

Sâkî-nâmelerde “Sâkiyâ, ey sâkî, eya sâkî, meded sâkî, aman sâkî vb.” nidalarla sâkiye sürekli bir sesleniş vardır. “Getür sâkiyâ, kanı sâkiyâ, içür sâkiyâ, ver sâkiyâ, sür sâkiyâ, sun sâkiyâ, revân sâkiyâ, akıt sâkiyâ vb.” sözlerle şairler sâkiye seslenirken acele etmesi, zaman kaybetmemesi gerektiğini belirtirler. Ayrıca şairler, sâkiye şarap sunmasını söylemenin yanında bazen şarabı ne ile nasıl sunacağından, bazen şarabın özelliklerinden, bazen faydalarından bazen de şarabı içince içen kişide ne gibi değişikliklere sebep olacağından bahsederler.

1.3.2. Kadeh Doldurması

Kadehlerinin bir an bile boş kalmasını istemeyen şairler şiirlerinde hep sâkiye seslenirler ve ondan sürekli dolu kadeh isterler. Cem’in kadehinin bir nefes bile olsa boş kalmasını istemezler. Sâkînin kadehi can veren şarapla doldurup ellerine vermesini isterler. Dolu kadeh meclise nur getirir bu nedenle kadehin dolu olması gerekir.

Ko ey sâkî mey-i gül-rengi câma

Geyinmiş al yeşil ezhâr câme (Aynî, M.1610)

Pür it sâkiyâ camı rindâne sun

Gözet 'ahd ü peymânı peymâne sun (Ş.Yahyâ, M. 8)

Sâkî yine câmu eyle pür-mül

Demdir ola ceyb-i 'aşk pür-gül (Riyâzî, M. 89)

Ey sâkî gül renkli şarabı kadehe koy, çiçekler kırmızı yeşil elbise giyinmiş. Sâkî, kadehi doldur, rint bir edayla sun, yemin ve sözümüzü gözet, kadeh sun. Sâkî yine kadehi şarapla doldur, aşkın yakasının gül dolu olma zamanıdır. Çiçeklerin türlü renklere büründüğü, aşkın yakasının gül dolduğu bu vakit işret vakti olarak da bilinen bahar mevsimidir. Şair sâkiye bahar mevsimin geldiğini, şarap içmenin zamanı olduğunu söyler. Her daim sâkîden şarap isteyen meclis ehli bahar mevsimine, güllerin açıldığına vurgu yaparak şarap içmenin gerekli olduğuna dikkat çeker. Şarap içmek için verdikleri sözü de hatırlatarak yemin ve sözümüzü dikkate alarak bize her zaman şarap ver, derler.

1.3.3. Medet Etmesi

Medet, Arapça bir kelime olup “zor durumda kalmış bir kimseye yardım, imdat” anlamına gelir (Çağbayır, 2017, 1021). Birey kendisi için gereken şeyleri tek başına elde edemeyeceğinden insanlar, topluluklar oluşturarak, birbiriyle yardımlaşarak yaşar. İnsan kendi başına yetersizdir, bu durum insanı sosyal olmaya ve topluluklar hâlinde yaşamaya mecbur etmiştir. Mecliste medet umulan, insanlara yardımcı olan kişi sâkîdir.

Ey şûh sana var ise bir zerrece îmân

Feryâdımızı dinle meded itme perîşân (Hâmî, TB. 4)

Sâkî meded it ki bî-huzûrum

Mahmûr-ı mey ü gam u fütûrum (Nûrî, TB. 73)

Yetiş meded ayagun tozu ile mecrûhum

Devâ-yı şîşe ile eyle bana tîmârî (Yârî, TB. 74)

Bana sâkiyâ dâfi'-i gam getir

Meded eyle câmî dem-â-dem getir (Fakîrî, M. 80)

Ey işveli güzel sende zerre kadar iman varsa feryadımızı dinle, yardım et, bizi perişan etme. Sâkîden yardım isteyen şair huzursuzum, ümitsizlik ve gam şarabının sarhoşuyum, diyerek hâlini anlatır. Ayağının tozu ile yaralanmışım yardım et, şîşe devasıyla (şîşedeki deva olan şarap ile) yaramı iyileştir, gamı yok edeni bana getir, kadehi sık sık getir, yardım et, diyerek şairler her daim sâkîden medet beklerler.

Şairler birçok yerde sâkîden yardım beklemiş, sâkînin sıkıntılarını gidermesini, şarap vermesini istemişlerdir. Gam ateşiyle yanan şair sâkîden yardım ister, çabuk yardımına yetişmesini bekler. Aşk hastalığına iyi gelen o şarabı sâkîden ister, yardım beklerler. Gönül gam ile sarhoş olmadan sâkî hemen kadehi doldurur yardım eder, kederli gönülleri sıkıntı ve kederden emin eder. Dert ve belaya düşmüş, belayla yüreği incinmiş olanlar sâkîden yardım ister.

1.3.4. Kerem/İhsan Etmesi

Kerem, "bağış olarak verme, lütfetme, iyilik, cömertlik" manasına gelir (Çağbayır, 2017, 873). Meclistekiler istedikleri zaman, istedikleri kadar şarap verecek cömertlikte bir sâkî isterler; fakat sâkî mecliste sarhoş olup meclisin huzurunu ve düzenini bozacak olanlara fazla şarap vermez. Sâkî meclistekilerin tek başına, az az; ancak her zaman içmesini uygun görür. Çünkü aşırı sarhoş olanlar aklını kaybeder, yersiz sözler söyleyebilir; bu da meclis adabına uygun olmaz. Bütün bunları düşünerek sâkî kişilerin mizacına uygun şekilde servis yapar, çabuk sarhoş olacıklara az şarap verir. Meclis ehli bunlara rağmen sâkînin cömert olmasını, istedikleri zaman onlara şarap sunmasını diler. Ellerinde kadehi fazla tutmak istemezler, çabucak içip yeni bir kadeh isterler. Aşırı sarhoş olup kendinden geçmeyi ve seher vaktinin feyzini böylece yaşamayı arzu ederler.

Fedâ ideyin sana cân u teni

Kerem kıl koma nîm-bismil beni (Ş.Yahyâ, M. 68)

Can ve tenimi sana feda edeyim, kerem et, beni böyle iyice boğazlanmayıp yarıda kesilmiş olarak bırakma. Şairin sâkîden istediği onun cömert davranmasıdır; çünkü sâkî şaire az bir şarap vermiş ve onu tam sarhoş edip kendinden geçirmemiştir. Bu durumdan hoşnut olmayan şair, durumunu: "ne tam öldürülmüşüm ne de tam yaşıyorum." diyerek özetlemiştir.

Sâkî kerem it sebûyî toldur

Gam def'ine çâre-sâz oldur (Memdûh, M. 1)

Sâkî kerem it câm-ı safâ-güster-i cânı

Ser-mest olayım bilmeyim ahvâl-i zamânî (Sâ'id Efendi, TB.8)

Sâkî kerem et, testiye doldur, gamı defetmek için çare odur. Sâkî kerem et, cana sefa yayan kadehi sun, sarhoş olayım zamanın şartlarını bilmeyeyim. Meclis ehli cömert bir sâkî istemektedir, cömert olması, iyilikle lütfetmesi için de sâkiye bazen yalvarır bazen de ayağına kapanırlar, kendilerini gam ve kederden kurtaracak olan şarabı her ne pahasına olursa olsun isterler.

1.3.5. Lütfetmesi

Lütuf, "iyilik ve yumuşaklıkla muamele, mülâyemet, nevâziş, kerem, ihsan, iyilik, müsaade" anlamlarına gelir (Ş. Sami, 2010, 723). Sâkînin mecliste çeşitli görevleri, işlevleri vardır. Bunlardan biri de sâkînin meclis ehline lütuf ile muamele etmesidir. Sâkînin lütfettiği bu sefa kadehiyle can ve gönül dünyaya bağlılıktan kurtulur. Onun lal renkli şarabı sunması lütuf göstermesidir ki bu lütfun tez vakitte olması istenir. Aşk derdiyle hasta olan gönüllere lütfedip şifa vermek de onun işidir. Dert ve kederden farklı hâller içine giren gönülün isteği şarap da sâkînin lütfudur. Sâkînin meclis ehline lütfu bulunması eksiklerin tamamlanması demektir.

Sâkî demidir yüriye sâgar

Lutfunla ayaglana tolular (Riyâzî, M.101)

'Adû ile beni bir tartma sâkîyâ lutf it

Agırla ratl-ı girân ile 'âşık-ı zârî (Yârî, TB.72)

Her ne dem lutf eyleyüp bezmi müşerref eylesen

Ehl-i bezm ayagına yüz sürmege âmâdedir (Nef'i, TB. 19)

Sâkî lütfet doluları ayaklandır, kadehleri yürüt. Ey sâkî, düşman ile beni bir görme, bu ağlayan âşığı büyük kadeh ile ağırla, lütfet. Her ne zaman lütfedip meclisi şerefledirsen meclis ehli ayağına/kadehine yüz sürmeye hazırdır. Meclise gelişiyse meclisi şereflediren sâkînin kadeh sunması onun insanlığa yaptığı en büyük iyiliktir, lütuftur. Şairler bu lütuftan mahrum olmak istemezler ve sâkîye onları darda bırakmaması için yalvarırlar. Meclis ehlinin gönül muradı yalnızca sâkîdedir bu nedenle her daim ondan lütufla muamele etmesini beklerler.

1.3.6. Yol Göstermesi

Sâkî-nâmelerde adını çok sık duyduğumuz, hemen her işten sorumlu olan sâkî, meclistekilere yardım eder, onlara yol gösterir, rehberlik eder.

Ayağım kaydı düşdüm dest-gîr ol

Reh-i mey-hâneye bir gizli yol bul (Aynî, M. 1215)

Ayağı kayıp düşen şair, sâkîden yardım ister ve meyhaneye gitmek için gizli bir yol bulmasını söyler. Şair burada “ayak” sözcüğünü her iki manaya da gelecek biçimde tevriyeli kullanmış, hem bir uzvu olan ayağının kaydığını söylemiş hem de kadeh manasına gelen anlamı ile ayağı kullanarak; “kadehim düştü, bana yardım et.” demiştir. Her iki manada da düşünebiliriz; fakat ikisinde de ortak olan mana sâkînin yardım ettiğiidir. Ayrıca meyhaneye gitmek toplum nazarında çok iyi karşılanmadığından şair meyhaneye gizli bir yoldan gitmek ister, bunun için de sâkîden yardım ister.

Maksûduma reh-nümâlig eyle

Gurbetdeyüm âşinâlig eyle (Na’îm, M. 23)

Gayeme yol gösterici ol, gurbetteyim tanıdığım ol. Meclis ehlinin gayesi mecliste zevk ü sefa etmek, içki içip sâkîyle hoşça vakit geçirmektir. İşte bu istekleri yerine getirmek için yardımcı olacak kişi de sâkîdir. Sâkî meclistekilerin gözüne de gönlüne de hitap eder. Böyle gönle hoş gelen güzelin onlara yardımcı olması meclistekilerin istediği bir durumdur.

1.3.7. Merhamet Etmesi

Merhamet; acımak, şefkat göstermek anlamında olup insanoğlu yaratılırken bu duygu ona verilmiştir. İnsanların merhamet etmesi sonucu iyilik ve lütfet ortaya çıkar. Sâkînin cömert olması, lütufla muamele etmesi için aslında merhametli olması da gerekir. Ayrıca sıkıntıları giderecek, gam ve kederden kurtaracak olan sâkînin merhametli olması meclistekiler için olumlu bir durumdur.

Bana rahm eyle sâkî pür-humârım

Cefâ-keş ‘âşık-ı zâr u nizârım (Aynî, M. 1208)

Gel ey sâkî-i müşfik-i mihribân

Senün feyzün olmuş cihâna revân (Nâzikî, M. 13)

Üftâdegâna merhametün yok mıdır senün

Ey şüh fikr-i ‘âkıbetün yok mıdır senün (Ferrî, TB. 24)

Sâkî, sarhoş, zayıf, ağlayan ve cefa çeken âşığım bana yardım et. Merhamet ve şefkati dünyaya yayılmış sâkîden meclistekiler de merhamet umar. Ey neşeli güzel, senin düşkünlere merhametin yok mu, sonum ne olacak diye düşünmez misin. Zayıf ve çaresiz bir hâlde olan meclis ehli sâkîden merhamet ister, ağlayan ve cefa çeken gönüllere sâkî şarapla güç, kuvvet verir. Meclistekiler bir su ile can evinin yangının söneceğini, merhamete muhtaç olduklarını söylerler.

1.3.8. Gam ve Kederden Kurtarması

Klasik Türk şairi her zaman gamlı bir âşık konumundadır bu sebeple gam, keder, dert gibi sözcükler şiirde sık sık karşımıza çıkar. Gam, âşığın bu yolda isteğini, dayanıklılığını ölçer, insanı olgunlaştırır. Bu gamın dağılması için tek çare şarap içmek olunca şair sürekli sâkîden şarap ister, sâkînin onu gam ve sıkıntılardan kurtaracak kişi olduğunu söyler.

Gider bu jeng-i evhâmı gönülden

Ko mey mir’ât-ı câma eyle rûşen (Aynî, M. 1220)

Halâs it beni gussadan sâkiyâ

Gönül gam ile olmaya âşinâ (S.Feyzî, M. 426)

Kadeh aynasına şarap koyup parlattığın gibi gönlümü de parlat, bu keder tozlarını gönülden gider. Ey sâkî, beni kederden kurtar, gönül gam ile aşına olmasın. Gönülden gam ve keder tozlarını silen sâkînin sunduğu şaraptır, o şarap dertlere deva, hasta gönüllere şifadır. Sâkî hem kederden kurtarır hem de ondan

gelen sıkıntı, keder dahi gönüllere şifa olur. Onun sitemini gönül vefa bilir, dert ve gamı da gönüllere devadır.

1.3.9. Raksetmesi

Sarhoşlar müziğin etkisine kolay kapıldığından raksetmek, sarhoşun sahip olduğu özelliklerden biridir. Eğlence meclisleri sazlı sözlü olur, eğlenceye katılanlar dans ederler. Meclisin sâkîsi de şarap sunarken meclisin bu atmosferine kapılır, dans etmeye başlar (Bahadır, 2013, 83). Sâkî dans etmese de kadehi mecliste dolaştırdığı esnada meclistekiler onu rakseder zanneder. O meclis kurulunca sâkî de hemen oraya rakkas olur. Sâkinin meclis içinde dolaşması bazen kadehin mecliste devretmesine de benzetilir.

Gel ey mest-i peymâne-i ma'rifet
Getür raksa sâkîyi sâgar-sıfât (Ş.M. Allâme, M.1)
Sâkî kadehi idince der-dest
Raks eyler idi olup o da mest (B.İzzet, M. 136)
Kâküllerini idüp perişân
Ol cilve-geh-i safâda raksân (Na'im, M. 257)

Ey marifet kadehinin sarhoşu gel, sâkîyi kadeh gibi dans ettir. Sâkî kadehi eline alınca, o da sarhoş olup dans eder, kâküllerini dağıtıp, eğlencenin cilve edilen yerinde dans eden olur. Meclis toplanınca sâkî kadeh sunmaya başlar, böylece kadehin devretme hadisesi başlar. Sâkî kadehi hiç durmadan dağıtırken kendisi de kadeh gibi oradan oraya gider gelir, böylece sâkî mecliste gerçekte dans etmenin dışında da bu şekilde raksetmiş olur.

1.4. Sâkî ile İlgili Benzetmeler

Sâkî-nâmelerin temel unsuru olan sâkîyi şairler farklı hayal dünyası içinde ifade etmişlerdir. Bu bölümde sâkinin benzetildiği çeşitli unsurlar sıralanmış, örnekler verilmiştir.

1.4.1. Gassal

Sâkî, gassal yani ölü yıkayan olarak karşımıza çıkar. Şair ölürse şarapla yıkanmayı, meyhanenin kapısına defnedilmeyi vasiyet ediyor. Sâkî gönülleri yıkayıp arındırması yönüyle gassala benzetilmiştir.

Ölürsem gasl idüp sâkî o meyden
Der-i mey-hâneye defn it beni sen (Aynî, M. 836)
Sâkî ölürsem beni o şarapla yıkayıp meyhanenin kapısına sen defnet.

1.4.2. İskender

Rivayete göre İskender, hayat suyunu bulmak için Hızır'la birlikte karanlıklar ülkesine seyahat eder, Hızır bu suyu içip sonsuz hayata kavuşur; ancak İskender bu sudan içemez (Yıldırım, 2008, 434). Beyitte sâkî İskender'e benzetilmiş ve gecenin karanlığında İskender nasıl ab-ı hayatı bulmuşsa sende öyle şarap ver, diyerek şair şarabı da ab-ı hayata benzetmiştir.

Sâkîye virildi bâde-i ter
Nûşâbeyi aldı san Sikender (Riyâzî, M. 656)

İskender ölümsüzlük suyunu aldığını zanneder; ama aslında ölümsüzlük suyu olan şarap sâkîye verildi.

Şeb-i 'ayşdür sâkiyâ erlik it
Zalâm-ı şeb içre Sikenderlik it (Atâî, M. 1118)
Sikender'sin aç ol âb-ı hayâtı
Hızır'sın çeşme-i hayvân senündür (Ahmed-i Dâ'î, TC. 38)

Ey sâkî, içki içip zevk etme gecesidir erlik et, gecenin karanlığı içinde İskenderlik et. İskendersin ölümsüzlük suyunu aç, Hızır'sın ölümsüzlük suyunun çeşmesi senindir.

1.4.3. Kimyager

Kadeh, içinde maden eritilen tavaya; şarap, altına teşbih edilmiştir, sâkî de bu altın eritilen tavayı her daim elinde tutması sebebiyle kimyagera benzetilmiştir.

Yine sâkî olupdur kîmyâ-ger
Ki dâyim tutar elde pûte-i zer (Revânî, M. 486)
Sâkî kimyager olup elinde her zaman altın eritilen tavayı tutar.

1.4.4. Mesih

Mesih, Hz.İsa olarak bilinir ve şiirlerde hayat bahşetme, can vermeyle birlikte anılır. Hz. İsa, Meryem'den, Cebrail'in insan suretine bürünmesi sonucu doğdu. Cebrail üfledi, Allah ruh verdi. Hz. İsa ilahi bir ruh olması sebebiyle ölüyü diriltici oldu. Ölüyü diriltmek üzere İsa üfürür, Allah can verir. Bu yüzden onun hakkında "ölüyü diriltir" ayeti¹ inmiştir (İbn Arabî, 2013, 150).

Mesihâ-veş ol sende cân-bahş-ı dil

Bu dil-mürdeyi şevk ile zinde kıl (Fakîrî, M. 44)

Getür o sâgar-ı mu'ciz-nümâyı ey sâkî

Mesih-veş beni bir nefha ile kıl ihyâ (Yârî, TB. 82)

Gönüle can bağışlayan sâkî, sen de Mesih gibi ol, bu ölü gönlü şevkin ile canlı kıl. Ey sâkî mucizeler gösteren o kadehi getir, Mesih gibi beni bir nefes ile canlandır. Hz. İsa nefesi ile körlerin gözünü açar, hastaları iyileştirir, ölüleri diriltir, bütün bunlar onun şifa verdiğini gösterir. Bu nedenle şairler canlılık, hayat veren benzetmelerde İsa'ya telmihte bulunur.

"İsa, Elazer adlı birinin ölümünden dört gün sonra mezarının başına gitmiş ve onu nefesiyle diriltmiş, bundan dolayı dem-i İsa ifadesi kullanılmaya başlanmıştır" (Yıldırım, 2008, 422).

Bildim seni sâkî sen ne cânsın

'İsî-dem ü Hızır-hâl u şânsın

Destindedir âb-ı zindegânî

İhyâ sana güç mi mürdegânı (Hüznî, M. 47-48)

Sâkî seni bildim sen ne cansın, İsa nefesli ve Hızır tabiatlısın, canlılık veren o su elindedir, ölüleri diriltmek sana hiç zor değildir. Hayat kaynağı olan sudan içen ve yıkanan Hızır, sadece ebedi hayata ermemiş, ölüleri diriltebilecek, kopan bir organı eski hâline getirebilecek ve daha pek çok olağanüstü işler yapabilecek güce sahip olmuştur; çünkü içtiği hayat suyuyla hayatın cevherine sahip olmuştur (Ocak, 2012, 126).

Divan şairleri sâkî-nâmelerinde tıpkı sâkî gibi şarabın da ölüleri diriltecek güce sahip olduğunu anlatırlar; ancak şarabın gerçekte böyle bir özelliği yoktur. Şiirlerde sıkça karşımıza çıkan şarabın bu yönü tamamen şairlerin hayal dünyası çerçevesinde değerlendirilmelidir (Aşçı, 2019, 152).

1.4.5. Nahl

Nahl, "fidan, hurma ağacı, gümüş veya mumdan yapılarak gelinlerin önünde götürülmesi ve sonra gelin odasına konulması adet olan süs ağacı" anlamındadır (Devellioğlu, 2004, 798).

Sâkî egilüp ki suna sâgar

Kadr içre sücûd-ı nahle benzer (Riyâzî, M.277)

Sâkî eğilip kadeh sununca Kadir gecesinde secde etmiş fidana benzer.

1.4.6. Padişah

Padişah; kulları, ordusu, ülkesi, tacı ve tahtı olan güç ve iktidar sembolüdür. Meclisin sâkîsi, gönüllerin sahibi, altın ve gümüş tacı yani kadehi olan, ondan yardım bekleyen, ona muhtaç kullarının olması gibi özellikleriyle padişaha benzetilmiştir. Meclis ehli sâkînin kulu, kölesi olunca sâkî de meclisin padişahı olacaktır. Ayrıca meclistekiler sâkîden padişah gibi adaletle muamele etmesini de beklerler.

Gerek öldür gerek dirgür kulunven

Ne kim hükm eylesen fermân senündür (Ahmed-i Dâ'î, TC. 36)

İstersen öldür istersen yaşat, ben senin kulunum, ne karar verirsen ferman senindir. Ferman padişah tarafından çıkarılan yazılı emirdir, sâkî-nâmelerde aşk sultanı sayılan sâkîler, âşkları hakkında ferman çıkarabilirler. Burada şair sâkîyi padişah olarak görmekte ve fermanına boyun eğmektedir.

Eger Keyhusrev'ün devrânı geçdi

Süleymân'sın bu gün devrân senündür (Ahmed-i Dâ'î, TC. 39)

Keyhusrev'in devri geçti, Süleyman'sın bugün, gün senindir. Keyhusrev, İran'ın Keyaniyan sülalesinden Keykavus'un torunu ve Siyavuş'un oğlu olup bu ifade mecazen ulu padişahlar için kullanılır.

¹Mâide Suresi 5/110 "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi hatırla! Hani seni Rûhu'l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikteyken ve kemale ermişken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemiştin, o da iznimle kuş olmuştu. Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış kimseyi iznimle iyileştirmiştin. Ölüleri iznimle hayata çıkarmıştın."

Süleyman ise Davud peygamberin oğlu olup 12 yaşındayken babası yerine tahta geçmiş hem padişah hem peygamberdir. Genellikle şiirlerde ihtişamdan bahsedilirken Süleyman benzetmesi yapılır (Pala, 2004, 268-411).

Vîrân idiyor mülk-i dili leşker-i bî-dâd

Gel kişver-i sînemde şeh-i dâd-resân ol (Sâ'id, TB. 30)

Adaletsiz askerler gönül ülkesini viran ediyor, sâkî gönül ülkeme gel, adaletli padişah sen ol. Padişahın en önemli özelliği adaleti sağlamasıdır. Şair, sâkîden de padişah gibi adil olmasını bekliyor. Gönül bir ülke olursa sâkî de gönül ülkesinin söz sahibi padişahu olacaktır.

Sen şehen-şâh-ı serîr-i 'âlem-i tahkîksin

'Arif ü rind ü mürâyî hep sana dil-dâdedir (Kâzım Paşa, TB. 18)

O sâkî ki halk-ı cihân bendesi

Sagîr u kebîr olmuş efgendesi (Beyânî, M. 227)

Hakiki âlemin tahtının padişahısın, arif, rint ve riyakârlar hepsi sana gönül vermiştir. O sâkî ki cihan halkı kölesidir, büyük küçük (herkes) tutkunu olmuştur.

1.4.7. Şem/Kandil

Mum, karanlığı aydınlatan, yol gösteren, ışık kaynağıdır. Meclisin sâkîsi de meclisin ışığı ve yol göstereni olduğundan muma benzetilmiştir. Âşık pervane olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık sevgilinin etrafında pervanenin mumun etrafında can verdiği gibi can vermeye hazırdır. Şair aşağıdaki beyitte sâkîyi muma, ona âşık olanları yani rintleri de pervaneye benzetmiştir.

Rindân yolına o şem'-i rahşân

Pervâne olup dönerdi her an (Riyâzî, M. 649)

Şeb-i tîrede ya'ni kandil-i pâk

Mey-i rûşen ile olur şu'le-nâk (S.Feyzî, M. 104)

Rintler o parlak mumun yoluna pervane olup her an dönerler. Uğruna can verilen ışık sâkî, rintler ise pervanedir. Sâkî, karanlık gecede temiz bir kandildir, parlak şarap ile ışık saçır.

1.4.8. Tabip

Hekim, doktor şiirlerde aşk derdine deva olan kişiler için benzetme olarak kullanılır. Gerçek doktor aşk derdine deva olamaz, aşk derdinin tek ilacı sevgilidir. Sâkî meclisin sevgilisi olunca aşkıdan hasta olan âşiklara deva da ondadır, bu yönüyle sâkî tabiptir.

Bimâr-ı gama kadeh devâdır

Sâkî senin ayagın şifâdır (Nûrî, TB. 18)

Gam hastasına kadeh devadır, sâkî senin ayağın/kadehin şifadır. Şair ayak sözcüğünü tevriyeli kullanmış, sâkînin meclise gelip ayak basması da sunduğu şarap da hasta gönüllere şifa olacaktır.

Ey tabîb-i cân u dil hâsıl bu kim sen olmasan

Kim 'ilâc iderdi dilde dâg-ı derdün yâresin (Kelîm, TB. 30)

'İllet-i icâd-ı eşyâsın tabîb-i rûzgâr

Senden ister bir devâ her derde hikmet bundadır (Kâzım Paşa, TB. 34)

Ey can ve gönülün tabibi olan, sen olmasan gönülde dert yarasına kim ilaç ederdi. Zamanın doktoru, eşyanın varolma sebebisin, senden bir deva isteriz ki her derde gizli sır bundadır.

1.5. Tasavvufi Mecaz Olarak Sâkî

Şiir dilinin sıradan dilin ötesinde bir üst dil olduğu bilinen bir gerçektir. Klasik şiirin esas kaynaklarında tasavvufun simgesel ifade tarzı, şiir dilinin bu yönüyle tamamen örtüşmektedir. Bir kelimenin ilk anlamının ötesinde yeni anlamlar kazanması veya eski anlamının bir kısmını karşılayamaz olması, dillerin gelişim ve doğal seyri içinde olağandır. Bütün bunlara şiirsel dili de kattığımızda kelimelere yüklenen anlamların çok daha karmaşık ve derin özellikler göstermesi kaçınılmazdır (Yıldırım, 2007, 69-88). Klasik Türk şairi, halkın günlük yaşantısına bile yansıyan tasavvuf kültürünün içinde kendini bulmuş, böyle bir toplumda yetişip büyümüş ve bu kültür dokusu içinde eserler vermiştir. Osmanlı toplumunu etkisi altına alan tasavvuf düşüncesinin klasik Türk şairini de etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Tasavvufi düşüncenin şiirde ifade edilmesi iki şekilde olmuştur. Bunlardan birincisi, mutasavvıfların Kur'an'da geçen kelimeleri doğrudan veya türetme yoluyla alıp, yeni anlamlar yükleyerek oluşturdukları kavramlardır. İkincisi ise günlük dilde kullanılan kelimelere mecazi manalar verilmesi şeklinde olmuştur (Üstüner, 2014,

45). Muhtevası şarap, sâkî, kadeh, meyhane üzerine kurulu olan sâkî-nâmelerde de tasavvufi unsurlara ve mecazlara yer verilmiştir; ancak tasavvuf dışı şiir ile tasavvufi şiirde ortak kelimeler kullanılması ise bu tarz şiirlerin ayrımını güçleştirmiştir. Sâkî, şarap, kadeh, harabat gibi kelimeler tasavvuf dışı şiirden tasavvufa giren kelimeler arasındadır. Bu kelimelerin olduğu şiirler hem gerçek hem tasavvufi anlamıyla değerlendirilmelidir (Pürcevadi, 1998, 298).

Tasavvufi mecazlarda sâkî, bir yudumu bile hasretle beklenen, sonsuz aşk şarabını sunan, afakî mest eden, lütuf ile nazar kılan, lâhûtî âlemden feyiz verip feyze eriştiren ve bütün feyzin kaynağı Feyyaz-ı Mutlak veya insan-ı kâmil olan gerçek evliya olarak bilinir (Üstüner, 2007, 262).

Ki huşyâr olmayım tâ bezm-i mahşer

Ola hem-meclisim sâkî-i kevser (Aynî, M. 357)

Ta kıyamet meclisine kadar akıllanmayayım ki kevser sâkîsi meclis arkadaşım olsun. Kevser, cennette bulunan çeşme veya ırmaktır. Cennetin muhteşem ırmaklarından olan Kevser'in kıyıları altından veya incidendir; suyu süttten daha beyaz, baldan daha tatlıdır, miskten daha güzel kokar. Şii rivayetlerine göre kevser suyunu insanlara sunacak yüce kişi (sâkî) Hz. Ali'dir (Yıldırım, 2008, 462).

Gel ey sâkî-i bezm-gâh-ı elest

Beni neşve-i 'aşk ile eyle mest (Fakîrî, M. 1)

Ey elest meclisinin sâkîsi gel, beni aşk neşesiyle sarhoş eyle. Sâkinin mahmur gözünden sarhoş olan âşığın sarhoşluğu daha önce bu duyguyu tatmış olmasıyla ilgilidir. Başka bir deyişle, ruh elest meclisinde sâkîyi görünce nasıl sarhoş olmuşsa bu dünyada da sâkinin yüzünü veya bu yüzün kadehteki yansımını görünce öyle sarhoş olur (Pürcevadi, 1998, 385).

O câmın sâkîsi nesl-i 'Alidir

Anı nüş eyleyen bî-şek velîdir (Rüşdî, M. 16)

O kadehin sâkîsi yüce nesildir, onu içen şüphesiz velidir. Bir yudumu bin züht ve takva davranışından üstün olan ilahi aşkın simgesi olan şarabı sunan sâkî, tasavvufta mürid-i kâmilidir. "Mürşit, irşat eden, doğru yolu gösteren, dalaletten Hak yola ileten kişi anlamındadır" (Cebecioğlu, 2009, 527). Doğru yola ileten sâkinin sunduğu şarabı içen kişi de velidir.

Her kâse ki sen anı sunarsın

Zehr olsa da içmemek yamandır (Nûrî, TB. 22)

Her kâse ki sen onu bize sunarsın, senin sunduğun zehir olsa da içilir, içmemek olmaz. Sâkinin elinden meclis ehlinin zehir dahi olsa içmemesi hoş karşılanmaz. Tasavvufta da, "kahrın da hoş, lütfun da hoş" diyerek Hakk'ın hiçbir tecellisinden şikâyetçi olunmaz. Şair burada bize bunu hatırlatır ve O'ndan gelen sevince de, kedere de rıza göstermek gerektiğini söyler.

Sâkî getir şarabı odur dil-nüvâzımız

Nâz eyleme amân kabûl it niyâzımız (Zîver Paşa, TB. 21)

Sâkî o gönül okşayan şarabı getir, naz eyleme duamızı, isteğimizi kabul et. Burada sâkî naz makamı, şarap isteyen âşık ise niyaz makamındadır. Sunduğu şarap ilahi aşktır, bu aşkla daha fazla hemhâl olmak isteyen âşık, duasının kabul olmasını, gönlünün bu aşkla dolmasını ister.

Niyaz, Allah'a yalvarıp yakarma, dua etme anlamına gelen bir tasavvuf terimidir. Tasavvuf kaynaklarında niyaz hâlinin müritte bulunması gereken özelliklerden biri olduğu, Allah'a en yakın makamın niyaz makamı olduğu, niyazın değdiği kara taştan bile suların fışkırdığı söylenir. Ayrıca tasavvufta esasında insan mürit, Hak murattır. Niyaz âşıkın (mürid), naz ise maşukun (Hak) makamı olduğundan niyaz kulla, naz Hak'la ile ilgili bir terim olarak kullanılır. Bu anlamda naz ilahi bir cilvedir (Uludağ, 2007, 165).

Tarîk-i hakî biz yol azmışlara

Umarız ki fazlunla ol göstere (Beyânî, M. 294)

O sâkî-i velâyetden o sâ'at

Hoş-âmed bâdesin içdi hakikat (Aynî, M. 896)

Meded ey sâkî-i nâdî-i vahdet

Vir Allah 'aşkına câm-ı hakikat (Aynî, M. 986)

Sâkî, Hak yolunda yolunu şaşırana faziletiyle yol gösterir, hakikat şarabını sunar, sunduğu irfan şarabıyla vahdet yoluna davet eder. Hakikat şarabı velilik sâkîsinin elindedir, onu içen o an hoşluk bulur. Ey birliğe çağırana sâkî yardım et, Allah aşkına hakikat kadehi ver.

O sâkiye her kim olur âşinâ

Ne işler yanında anun mâ-sivâ (Nâzikî, M. 12)

Ey sâkî-i bezm-i elest

Gözler seni bâde-perest

Ser-mestlere ol dâd-rest

Pür-nûr ola dil-hâneler (Lebîb, R. 3)

O sâkiye her kim aşına olursa onun yanında Allah'tan başkası işlemez. Ey elest meclisinin sâkîsi, şaraba çok düşkün olanlar seni bekler, sarhoşların yardımına yetiş, gönül evleri nurla dolsun. Tasavvufi mecaz olarak sâkî, aşk neşesiyle sarhoş eden elest meclisinin sâkîsidir. Sâkînin girdiği gönül nurla dolar, sâkî verdiği şarapla gönüldeki mâ-sivâyı yok eder, o şarabın etkisiyle gönülde Allah'tan gayrı bir şey kalmaz. Sâkî-nâmelerde hemen bütün özellikleri detaylı bir şekilde anlatılıp tanımlanan sâkînin gerçek bir şahıs olmadığından, bütün anlatılanların temsili tipler olduğundan da bahsedilir (Açıkgöz, 1988, 77).

SONUÇ

Sâkî-nâmelerde meclis, şarap, kadeh ve bunlarla ilgili diğer kavramlar da anlatılmış; ancak sâkî metinlerde en sık adı geçen, en önemli unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Şairler çeşitli nidalarla sürekli sâkiye seslenmiş, metinlerde şairlerin en çok kullandığı kavramlardan biri sâkî olmuştur. Genel itibarıyla sâkînin yeni yetişen, genç biri olması istenmiş, kız ya da erkek olmasıyla ilgili pek bilgi verilmemiş yani cinsiyeti belirtilmemiştir. Boyu servi, saç süm-bül, ağzı gonca, yanağı gül, dişi inci vs. bütün güzellikler sâkîde toplanmıştır. Yalnızca fiziki özellikleri üzerinde durulmamış sâkînin meclisteki görevlerinden de bahsedilmiştir. Sâkî, cömert, kerem sahibi, yardım sever, yol gösteren, merhamet edip lütfeden biri olarak anlatılmıştır. Meclisin en güzel süsü sâkî, en tatlı meze onun busesidir. Gülüşü, bakışı, nazı, işvesi hemen bütün özellikleri dile getirilmiştir. Bütün bu özellikleriyle sâkî, türlü mazmunlara, teşbihlere, hayal unsurlarına konu olmuştur. Sâkî gassal, İskender, kimyager, Mesih, padişah, kandil ve tabip vs. olarak karşımıza çıkmıştır. Bu benzetme ve anlatımlarda dikkat çeken ise sâkînin her zaman her şeyden üstün tutulması olmuştur. Muhtevanın ağırlıklı kısmını sâkî oluşturmuş, metinlerde sevgili ve sâkînin iç içe olduğu görülmüştür. Sâkî-nâmelerde klasik Türk şiirindeki sevgilinin yerini sâkî almıştır. Güzele ve güzelliğe dair ne varsa hepsi sâkîde toplanmıştır. Çalışmamızda şiirlerden hareketle sâkînin tanımı, fiziki özellikleri, meclisteki işlevleri ve benzetildiği unsurlar ortaya konulmuştur. Böylece hem sâkî-nâmelerde hem klasik Türk şiirinde çok sık karşımıza çıkan önemli kavramlardan sâkî daha iyi anlaşılıp okunacaktır.

Klasik Türk şiirinin önemli bir özelliği çeşitli anlam katmanlarına sahip, çoğul okumaya müsait metinler olmasıdır. Şairler bu gelenek içinde bütün hünerlerini sergileyerek kelimelerin gerçek, mecaz ve tasavvuf gibi bütün anlam çağrışımlarından yararlanarak şiirlerini yazmışlardır. İncelediğimiz metinlerden hareketle sâkînin hem gerçek hem mecaz anlamlarını vermeye çalıştık. Sâkî, sunduğu şarapla gönülden mâ-sivâyı gideren Allah'tan gayrısını bırakmayan, Kevser sâkîsi, elest meclisinin sâkîsi olarak da birçok beyitte karşımıza çıkmıştır. Bazen bir beyit birden farklı anlama gelebilir, şiirleri okurken ve özellikle değerlendirme yaparken bu ölçütleri göz önünde bulundurmamak metinleri anlamak açısından daha faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık (1988). Tahkiyevî Bir Metin Olarak Riyâzî'nin Sâkinâme'si. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.55, ss.73-83.
- Arslan, Mehmet (2012). *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Araştırmaları-Sâkî-nâmeler*. İstanbul:Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2003). *Aynı Sâkinâme*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aşçı, Gülnevil (2019). Sâkinâmelere Göre Şarabın Vasıfları ve Etkileri. *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:5, Issue:2, ss. 145-178.
- Ayvazoğlu, Beşir (2008). *Güller Kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Büyükyıldırım, Ayşe (2009). Kâşif ve Sâkinâme'si. A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (39), ss. 763-776.
- Canım, Rıdvan (1998). *Türk Edebiyatında Sâkî-nâmeler ve İşret-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çayıldak, Özlem (2018). *Klasik Türk Edebiyatında Sâkî-nâmeler "Şekil ve Muhteva İncelemesi"*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniv. Malatya.
- Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, Muhammet Nur (2008). Divan Şiirinde Şarap Metaforları. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C38, ss.63-98.
- İbn Arabî (2013). *Füsusu'l-Hikem*. Tercüme: Tahir Meriç, İstanbul: Kırkambar Yayınları.

- İnalçık, Halil (2011). *Has Bahçede 'Ays u Tarab*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2015). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karahan, Abdulkadir (1980). *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kesik, Beyhan; Baka, Şermin (2013). Bağdatlı Zihni'nin Sâki-nâmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/4 Spring ,ss. 957-968. Ankara-Turkey.
- Koçu, Reşad Ekrem (2002). *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Kuzubaş, Muhammet (2019). Nev'î-zâde Atâyî'nin Mesnevilerinde Şarap ve Şaraba Ait Husûsiyetler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C8, s19, ss. 221-235. Mainz-Almanya.
- Kuzubaş, Muhammet (2009). *Sâkinâme (Nev'î-zâde Atâyî)*. İstanbul: Etüt Yayınları.
- Mütercim Asım (2009). *Burhân-ı Kâthi*. Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, İstanbul: TDK Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Pala, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pürcevadi, Nasrullah (1998). *Can Esintisi*. Çev. Hicabi Kırılancık, İnsan Yay., İstanbul.
- Schimmel, Annemarie (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Şemsettin Sami (2010). *Kâmûs-ı Türkî*. Haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara: TDK Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu II*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu I*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Tarama Sözlüğü (1983). Ankara: TDK Yayınları.
- Tolasa, Harun (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2007). Niyaz. *TDVİA*, (c33, ss.165-166), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Üstüner, Kaplan (2014). *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üstüner, Kaplan (2013). Na'im'in Sâki-nâmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter ss.2719-2785, Ankara-Turkey.
- Üstüner, Kaplan (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Yazır, Muhammed Hamdi (2008). *Kur'an-ı Kerim ve Meali*. İstanbul: Tuva Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, Ali (2007). Taşlıcalı Yahya ile Şeyhülislam Yahya Divanlarında Zühdi ve Harâbâti Kelimelerin Kullanımı. *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, C17. ss. 69-88.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.